Györffy György

GYULAFEHÉRVÁR KEZDETEI, NEVE ÉS KÁPTALANJÁNAK REGISTRUMA

Az erdélyi püspökséget Szent István alapította Gyula *(Jula)* magyar vezér székhelyén, az erdélyi Fehérváron *(Alba Transsilvana)*, melyet róla Gyulafehérvárnak *(Alba Jule, Alba Julia)* neveztek.

Ezt a tényt a következő adatok bizonyítják:

A bővebb magyar krónikák, a 11. század végén írt, de csak 14–15. századi folytatásban fennmaradt szövegei szerint a hét honfoglaló magyar vezér egyike, Gyula, Erdélyben vadászat közben rábukkant a hajdan rómaiak által épített „Fehérvárra". Az eredetibb változatot őrző Vatikáni- és Sambucus-kódex, valamint a Budai Krónika és a kivonatos Pozsonyi Krónika szerint: *Tercius vero capitaneus Gyula (~Gula) fuit. ... Eratque iste Gyula dux magnus et potens, qui CIVITATEM ALBAM (~Alba) in Erdeel (~Erdelu ~Erdelw ~Erdeuel) in venatione sua invenerat, que iam pridem a Romanis constructa fuerat.*[1] Hasonló szöveget őrzött a magyar krónika Heinrich Mügeln által készített német fordítása a 14. századból: *Der selb Gyula waz ein grosser herczog und gewaldig. Der selb vand die stat WEYSSENPURG, do er jagen schold, di lang hie von der Romern gepawt waz.*[2]

Ettől az alapszövegtől kissé eltérő változatot adott a 14. századi Képes Krónika, melynek írója sajátos módon a *Civitatem Albam* helynevet *civitatem magnam*-ra változtatta,[3] s Domanovszky a Szentpétery szerkesztette Scriptores Rerum Hungaricarumban, a bővebb krónikák kritikai kiadásában hibásan csak ez utóbbi változatot közölte, és nem jelölte, hogy az archaikusabb szövegeket őrző szövegekben *(R, B, S) Civitas Alba* áll, mint az erdélyi Gyula székhelye. Ez a komoly hiba elősegítette olyan téves feltevés elterjedését, mely szerint a 10. századi három Gyula vezér székhelye nem Fehérvárt,

[1] A Vatikáni-kódexre: Bibliotheca Apostolica Vaticana. Cod. Lat. 6970. fol. 4 v, vö. *Lucius, J.*: Inscriptiones Dalmaticae. Venetiis 1673. 78; a Sambucus-kódexre: Budapest, Orsz. Széchényi Könyvtár: CLMA. 406, fol. 12 r; a Budai Krónikára: Chronica Hungarorum. Budae 1473. p. 10 v; a Pozsonyi Krónikára: Scriptores Rerum Hungaricarum. Ed.: *Szentpétery, E.* [röviden: SRH.] Budapest 1938. II. 33.

[2] Uo. 132.

[3] Uo. I. 291; vö. Képes Krónika – Chronicon Pictum. Phototypice impressum. Budapestini 1964. fol. 13 r. Hasonló szövegmódosulás: a bővebb krónikák szövegében, ahol az Árpád által Szvatopluknak adott ajándékokról van szó, *equum album et magnum* áll, de a Képes Krónika írója tollán az *album* kiesett és csak *magnum* maradt (vö. SRH. I. 288); a Pozsonyi Krónikában csak *equum album* áll (Uo. II. 32).

hanem Észak-Erdélyben volt.[4] A vadászat közben új lakhelyre találás a mítikus szarvasüldözési monda csökevénye, ami régi hagyományon alapuló korai feljegyzésre mutat.[5] A történészek zöme, legalábbis maior et senior pars, a középkortól napjainkig Gyulafehérvárat a Gyulák székhelyének tekinti.[6]

István király 1003-ban anyai nagybátyja, az utolsó Gyula ellen hadat vezetett és országát erővel megkereszteltette, mint az Annales Hildesheimenses egykorú feljegyzéséből kitűnik: *Stephanus rex super avunculum suum, regem Julum cum exercitu venit; quem cum conprehendisset cum uxore et filiis duobus, regnum eius vi ad christianitatem compulit.*[7] Ugyanez a szöveg az Annales Altahenses révén bekerült a 11. század végén írt magyar krónikába is téves 1002 év alatt: *Beatus Stephanus . . . bellum gessit contra avunculum suum, nomine Gyulam, qui tunc temporis totius Ultrasilvani (~Transilvani) regni gubernacula possidebat.*[8] Noha a 952-ben Bizáncban a görög rítusú kereszténységre tért Gyula családjában számolni lehet a görög kereszténység továbbélésével,[9] és azzal, hogy István nagybátyja 1003 előtt újból Bizánc felé orientálódott,[10]

[4] *Kristó Gyula:* A feudális széttagolódás Magyarországon. Budapest 1979. 103–105. Tekintettel arra, hogy Istvánnak az erdélyi Gyula és a bulgáriai *česar (cesar* ‚cár, kagán' azaz *Keán)* ellen indított hadjárata korai kútfőkből igazolható, a bővebb krónikákba 250 évnél később bekerült zavaros betoldás Gyula és Keán összekeverésével (66. c.) nem hitelt érdemlő forrás és nem ad alapot Istvánnak egy másik délerdélyi bolgár Kean elleni hadjárata feltevésére (vö. *Váczy Péter:* Gyula és Ajtony. Szentpétery Emlékkönyv. Budapest, 1938. 503–505; *Györffy György:* Krónikáink és a magyar őstörténet. Bp. 1948. 168–170; *Mályusz Elemér:* Az V. István-kori Gesta. Budapest 1971. 50–51). De Taksony és Géza politikai és gazdasági súlya Kelet-Európában, ahol csak az ellenséges Bizánc és a szövetséges besenyők, oroszok és balkáni bolgárok jelentkeztek hatalmi tényezőként, kizárja egy önálló bolgár országocska feltevését Dél-Erdélyben. Az itteni sóbányákat egyébként a magyar vezérek a honfoglalás óta bírták, s ezek megtartására volt elég katonai erejük. Az 1003 előtt „egész Erdélyt" (*totius Ultra Silva[ni] regni* SRH. I. 314), éspedig az aranylelőhelyeket (uo. 315), tehát Dél-Erdélyt is birtokló Gyulák mellett az államszervezés ideje tájt volt egy magyar Keán nevű főember is, akitől a Keán nemzetség származik. Ez inkább azonosítható azzal a Keánnal, aki a bővebb krónikák szerint (30. c.) *Kulan (Kolan* > Kalán) fivére és *Beliud* (>Béld, Beled) nejének nagybátyja volt. Keánt és Kalánt magam a Tisza mentén és Hunyadban birtokló Bár-Kalán vezéri nemzetséghez sorolom, ld. Archaeologiai Értesítő 92 (1970) 228–229.

[5] *Váczy Péter:* i. m. 489–490; *Györffy György,* Archaeologiai Értesítő 97 (1970) 224.

[6] A régi irodalom cikket kitevő felsorolásától eltekintve elégnek tartom itt említeni: *Pauler Gyula:* A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest 1900, 75, 172; *Váczy Péter:* i. h. 491; *Hóman Bálint* cikkeinek idézésével: *Iczkovits Emma:* Az erdélyi Fehér megye a középkorban. Budapest 1939. 6; *Mályusz Elemér,* Erdély. Magyar Történelmi Társulat. Budapest 1940. 53; *Makkai László:* Erdély története. Budapest 1944. 33; *Entz Géza:* A gyulafehérvári székesegyház. Budapest 1958. 68–69; *Rusu, M.:* Castrul Apulum şi Cetatea feudală Alba Julia. Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj–Napoca. 22 (1979) 59 kk. Bár Rusu észrevette a Pozsonyi Krónika és Mügeln adatát a Gyula vezér által talált és székhelyül választott Fehérvárról, s ezt tartja a Gyula székhelyének, nem írja, hogy a hét magyar vezér egyikéről van szó, hanem a besenyő *Gyla* vezérrel hozza kapcsolatba. Ennek a román irodalomban kísértő azonosításnak nemcsak az mond ellent, hogy Konstantinos Porphyrogennetos besenyő *Gyla* törzse földrajzilag Moldvára lokalizálandó, hanem az is, hogy 1068-ban innen törtek be *Gyula* besenyő vezér harcosai Erdélybe (*Györffy György,* Történelmi Szemle 14 [1971] 286; Acta Orientalia 25 [1971] 289–292).

[7] Scriptores Rerum Germanicarum. Ed.: *G. Waitz.* Hannoverae 1878. 29.

[8] SRH. I. 314. Az *Ultra Silvam* névalak az *Ultrasilvani* elírása.

[9] *Moravcsik Gyula:* Görögnyelvű monostorok Szent István korában. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Szerk.: *Serédi Jusztinián,* Budapest 1938. I. 399–401; The Role of the Byzantine Church in Medieval Hungary. Studia Byzantina. Budapest 1967. 328–330;

kétségtelen, hogy István 1003-tól egész Erdélyt minden lakójával a latin rítusú római kereszténységre térítette.[11] Az ott lakó keresztények részére István püspökséget alapított. Azt, hogy az erdélyi püspökség István alapítása, kétségtelenné teszi az 1080 körül írt *Legenda Sancti Stephani regis maior* azon közlése, hogy István tíz püspökséget alapított:[12] e szám ui. csak az erdélyi beleszámításával jön ki, de tanúsítják az alább idézendő 13. századi oklevélszövegek is. Az erdélyi püspökséget valószínűleg 1009-ben alapították, amikor Azo ostiai püspök, pápai legátus Magyarországon más püspökség alapításánál is jelen volt, és ezek határait megállapították.[13]

Az erdélyi püspökség székhelye a római Apulum romjain épült[14] Fehérvár (Weissenburg, Belgrad) lett. E nevét onnan kapta, hogy fehér kőből épült, egyben vezéri székhely volt; Székesfehérvárra nézve utóbbit az 1100 körül írt „Legenda Sancti Stephani regis minor" így fejezte ki: *Alba civitate, que ob specialitatem nobilitatis sue nomen accepit.*[15] Amint az Árpád-házi fejedelmek a 10. században „Pannoniában" épített székhelyüket *Fehérvár*nak nevezték, s ezt a németek *Weissenburg*-ra, a szlávok pedig *Belgrad*-ra fordították le, ugyanúgy következhetett ez be Erdélyben, a magyarok második főméltóságát viselő Gyula vezérek székhelyén.[16]

A város a magyarországi latin forrásokban a 11. századtól 1332-ig hol *Alba (civitas)*, hol *Alba Transsilvana* (vagy ritkán *Alba Ultrasilvana*), hol pedig *Alba Jule* néven szerepel. Mivel az *Alba Transsilvana* alak már a 11. század végi Szent István-legendákban feltűnik, az *Alba Jule* pedig csak 1274-től adatolt, felmerült a gondolat, hogy ez a magyar *Gyulafehérvár* névalakot tükröző elnevezés a 13. században keletkezett, az erdélyi vajdaságot és egyben fehérvári ispánságot viselő *Gyula (Jula)* tisztségviselése nyo-

---

Györffy György: Rôle de Byzance dans la conversion des Hongrois. Cultus et cognitio. Warszawa 1976. 174–177; István király és műve. Budapest 1977. [röviden: István kir.] 47, 60–61.

[10] *Györffy György:* István kir. 166, 169.

[11] Tekintettel arra, hogy a Kárpát-medence szláv lakói is felvették a latin rítust, nem magyarázható meg, hogy a latin nyelvű románok itt vették volna fel a szláv rítust. Az ochridai bolgár érsekséghez tartozó vlachok ugyanúgy későbbi beköltözés révén hozták be a Kárpát-medencébe a szláv rítust, mint a szerbek és ruszinok.

[12] SRH. II. 383: *provincias in decem partitus est episcopatus;* ugyanezt átvette az 1100 körül működő Hartvik győri püspök legendájába (Uo. 411). Vö. *Györffy György:* Structures ecclésiastiques de la Hongrie médiévale. Miscellanea Historiae Ecclesiasticae. V. Louvain 1974. 161–163; István kir. 183.

[13] *Karácsonyi János:* Szent István király oklevelei. Budapest 1891. 40, 45, vö. *Györffy György:* István kir. 182–186.

[14] Vö. Tabula Imperii Romani . . . L 34. Budapest–Amsterdam 1968. 29; *Rusu, M.* i. h.

[15] SRH. II. 396; vö. *Györffy György,* Székesfehérvár évszázadai. I. Székesfehérvár 1967. 19; *Horváth János,* Uo. 109.

[16] *Györffy György,* Archaeologiai Értesítő 97 (1970) 213, 224–225; Archivum Eurasiae Medii Aevi. 1 (1975) 87, 109; Székesfehérvár (Stuhlweissenburg) és Gyulafehérvár összes névalakjára ld. *Györffy György:* Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II. (sajtó alatt). Gyulafehérvár helyi német neve: *Weissenbrich;* hagyományos román neve 1920-ig *Bălgrad;* 18. századi hivatalos osztrák elnevezés: *Karlsburg – Alba Carolina;* 20. századi hivatalos román elnevezés: *Alba Julia.* Vö. *Suciu, C.:* Dictionar istoric al localitaţilor din Transilvania. Bucureşti 1967. I. 29; *Wagner, E.:* Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen. Köln-Wien 1977. 167. A név további irodalmát ld. *Kiss L.:* Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest 1978. 256.

A gyulafehérvári káptalan régi registrumában említett helységek

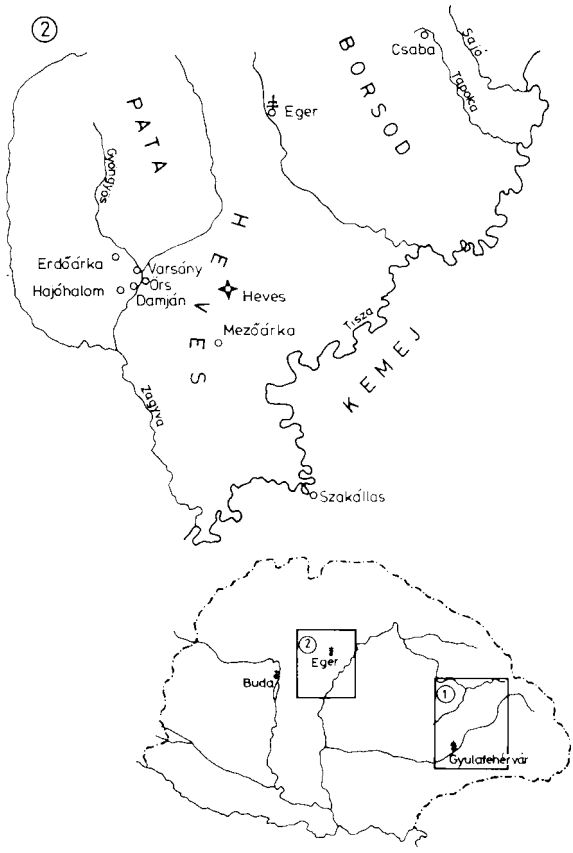
②
PATA
HEVES
BORSOD
KEMEJ
Csaba
Sajó
Tapolca
Eger
Gyöngyös
Erdőárka
Varsány
Hajóhalom
Örs
Damján
Heves
Mezőárka
Tisza
Tarna
Szakállas
②
Eger
Buda
①
Gyulafehérvár

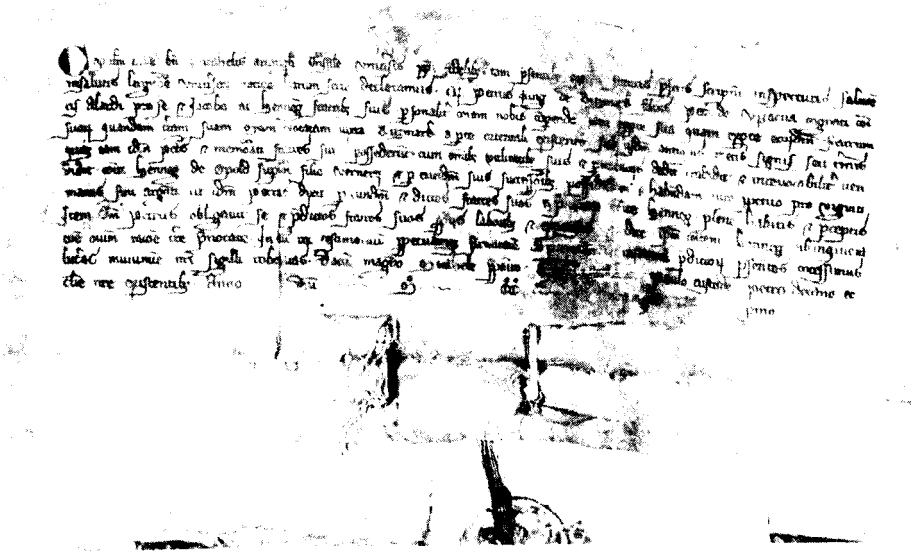

1. A gyulafehérvári káptalan 1291. évi oklevele, melyet bevezettek a káptalani registrumba; ennek 1588. évi másolatát (C[1]) 1.12. sz. alatt

mán.[17] Ez a feltevés több okból elfogadhatatlan. Kán nembeli Gyula (Jula) 1201–1235 számos méltóságot viselt; volt nádor 6 évig, Szlavónia bánja 6 évig, királynéi udvarispán 2 évig, ezek mellett, ill. ezeken kívül egy-egy vármegye (Bács, Bodrog, Csanád, Nyitra, Sopron vagy Szolnok) ispánságát is viselte, de erdélyi vajda csak két ízben egy-egy évig volt (1201, 1214), végül is IV. Béla 1235-ben uralomra jutva börtönre vetette, s ott is halt meg.[18] Ha már jelentős egyéniségről különböztették volna meg az erdélyi Fehérvárt, inkább jöhetne szóba Zoltán, Szent István rokona, kit ő 1003 után a Gyula helyére nevezett ki Erdély urának, vagy Merkur, ki 1097–1113 viselte az erdélyi princeps és fehérvári ispán méltóságot,[19] avagy Benedek vajda *(dux)*, ki Jula után 3 évben szerepel vajdaként (1202, 1203, 1206).[20] A 11. században, főként első felében Magyarországon elevenen élt az a névadás, mely szerint egy királyi várat első ispánjáról neveztek el (pl. Csanádvár, Dobokavár, Hontvár, Veszprémvár), s így *Gyulafehérvár* mellett

[17] *Tagányi Károly,* Emlék Szily Kálmánnak. Budapest 1918. 82; *Makkai László,* Századok 73 (1939) 509; *Kristó Gyula:* i. m. 104.

[18] *Karácsonyi János:* A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest 1901. 282; adatai kiegészítendők: *Szentpétery Imre:* Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. – Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Budapest 1923 – [röviden: *Szentpétery:* Regesta] I. 527. 1.

[19] SRH. I. 315–316; *Gombos, A. F.:* Catalogus fontium historiae Hungaricae. Bp. 1937–1938. [röviden: *Gombos:* Catalogus] II. 977, III. 2168.

[20] Vö. *Szentpétery:* Regesta I. 197, 206, 222–224.

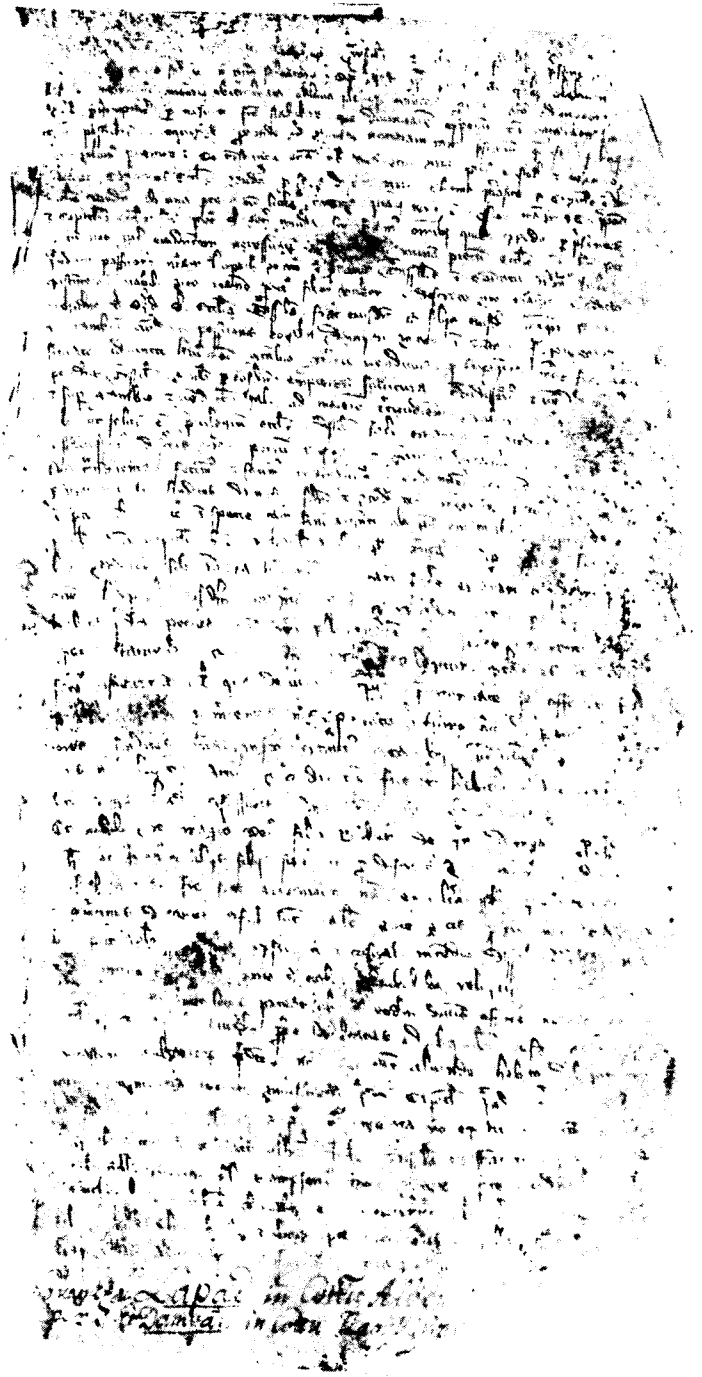

2. A gyulafehérvári káptalan registrumának 42. foliója (D)

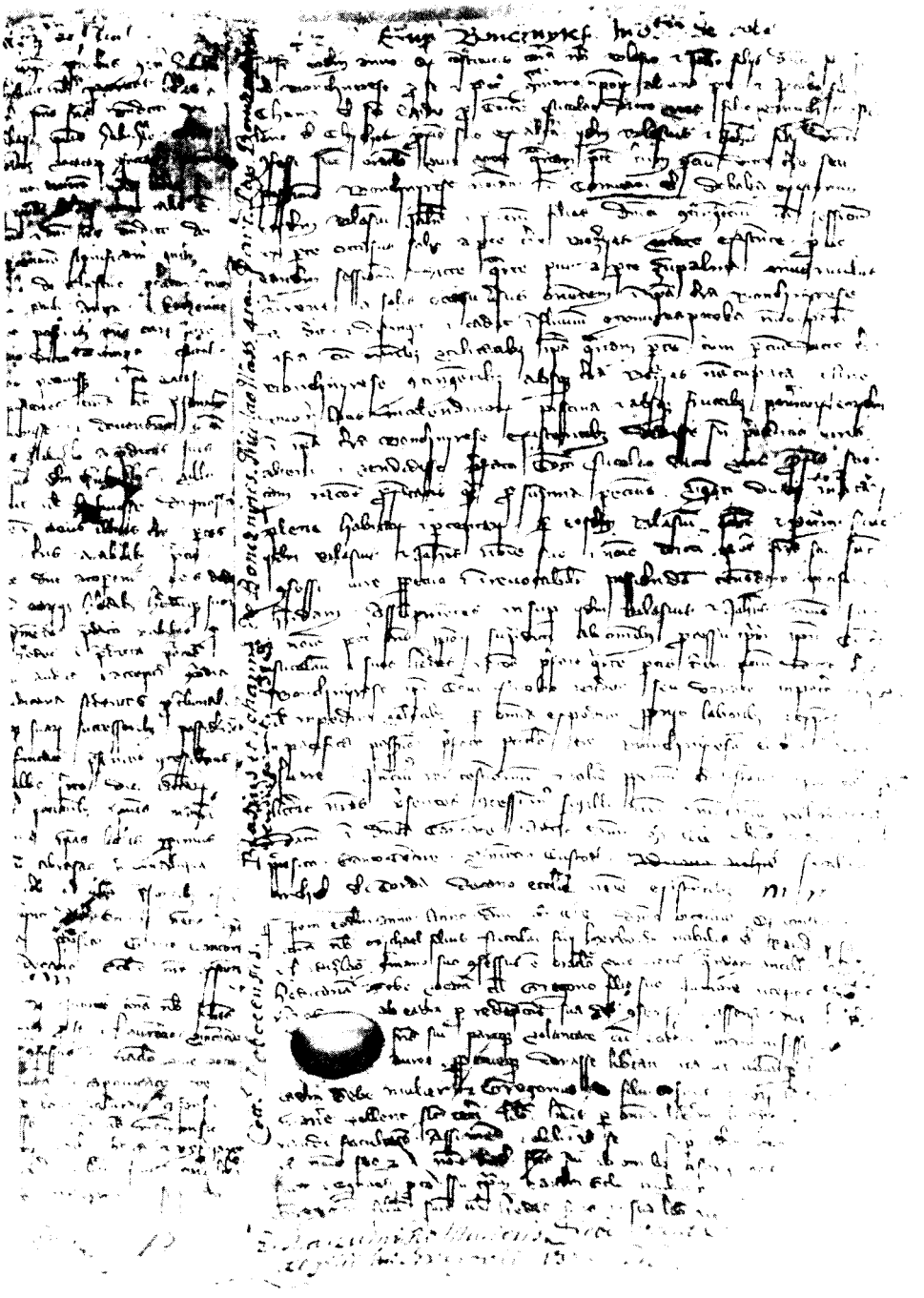

3. A gyulafehérvári káptalan registrumának 43. foliója (E)

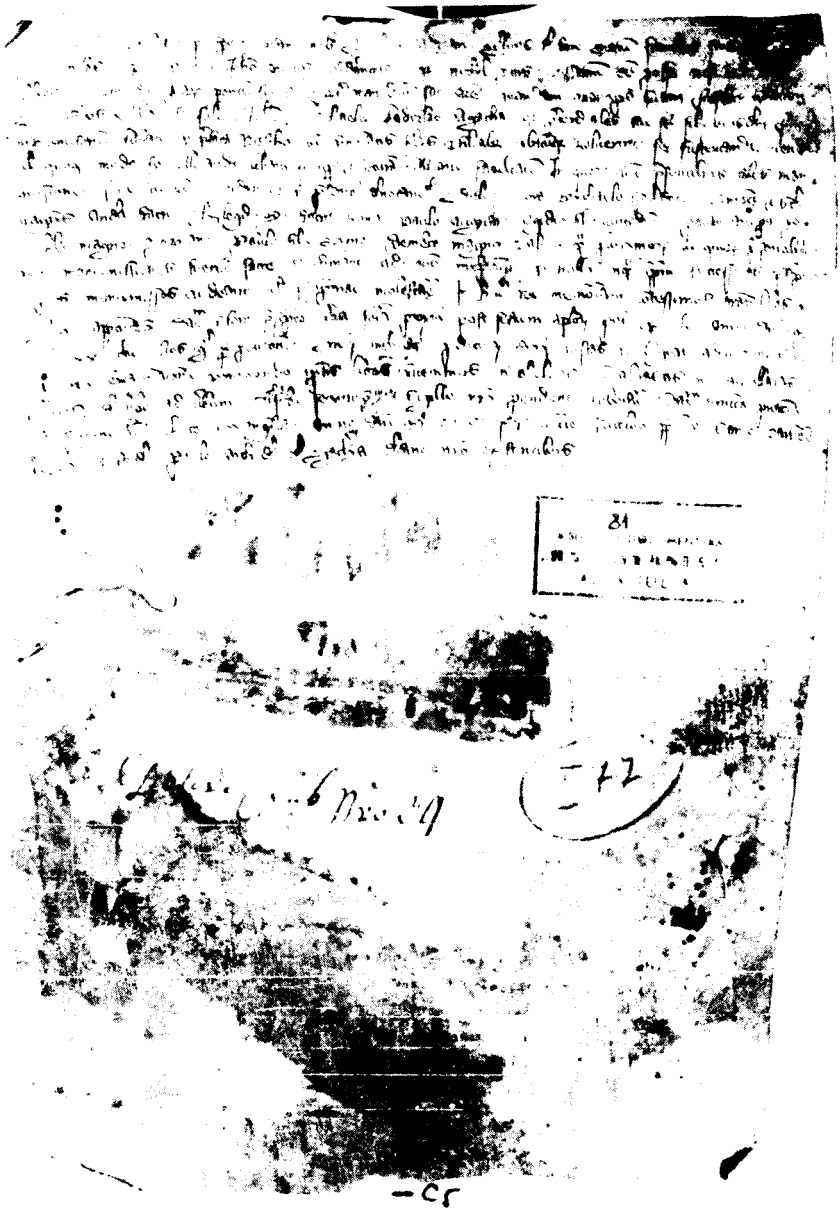

4. A gyulafehérvári káptalan registrumának utolsó foliója (F).

Zoltánfehérvár név is keletkezhetett volna, ez a képzés azonban a 12–13. századra teljesen kiveszett, s így az Erdélyt és Fehérvárat több évig kormányzó Merkur vagy Benedek sem adhatott nevet tisztsége székhelyének, s nem jöhetett volna létre egy-egy *Merkurfehérvár-* vagy *Benedekfehérvár*-féle elnevezés. E korban tisztségviselő nem is adott nevet ideiglenesen kormányzott várának, legfeljebb örökbirtokosa, mint pl. Aba nembeli Makján Makjánvárának (Heves megye). Örökletesen bírták a Kán-nembeliek Medgyest, s ezért járult a *Gyula-* előtag *Gyulamedgyese* nevéhez. Ugyancsak örökös birtoklás révén kapta a 15–17. században *Érsekújvár* és *Vajdahunyad* a birtokos méltóság nevét. *Gyulafehérvár* neve összevethető a magyar *Érsekújvár* és *Vajdahunyad* nevével, ahol is a birtokos érsek és vajda méltóságneve tapadt a névhez.

Gyulafehérvár latin megnevezésében sem olyan változással kell számolnunk, hogy az eredetibb *Alba Transsilvana (~Ultrasilvana)* nevet fokozatosan kiszorította az újabb *Alba Jule* elnevezés, hanem két területen egyidejűleg keletkezett eltérő névvel van dolgunk.

Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza számára összeállított közel teljes adatgyűjtésből az alábbi következtetés vonható le. Az *Alba Transsilvana (~Ultrasilvana)*, azaz *Erdélyi*, jelentése szerint 'Erdőn túli' *Fehérvár* megnevezés az „erdőn inneni" Magyarországon keletkezett, s mint „hivatalos" megnevezés terjedt el egész Magyarországon. A *silva* 'erdő' itt a Bihar-hegység tömbjét jelenti, mely a Kárpát-medencét egy „erdőn inneni" és „erdőn túli" részre választotta, s nem a Kárpátokat, melynek középkori latin neve *Alpes*, magyarul *Havas* volt; a Kárpátokon túli részeket *Transalpinus*, magyar *Havaselvi* melléknévvel különböztették meg.

Ami az *Alba Jule* 'Gyulafehérvár' névalakot illeti, ez Erdélyben írt oklevelekben szerepel (1274, 1291, 1295)[21]; olykor egy alkancellárrá lett gyulafehérvári esperes használja királyi oklevelek záradékában (1300), s az Anjou-kor elején is csaknem mindig Erdélyben vagy erdélyiek írják le (1309, 1311, 1313, 1315, skk.).[22] A Gyulafehérvári káptalan, mint ezt alább kiadott szövegei is mutatják, magát saját okleveleiben a szokott hivatalos *Capitulum ecclesie Beati Michaelis (~Micahelis) Transsilvane* néven nevezi meg.[23] Mikor 1317-ben az erdélyi káptalan egyik tagja, az ózdi főesperes és családja a budai káptalannal kötött birtokcserét írásba foglaltatta, az erdélyi káptalan oklevelének szövegében a kettős *in comitatu Albensis Jule Transsilvane*, az erdélyi káptalan által átírt budai szövegben pedig a szokatlanul precíz *in partibus Transsilvanis, in comitatu Albensis Jule* alakot találjuk,[24] viszont az erdélyi káptalan által 1317.

[21] *Teutsch, G. D.–Firnhaber, Fr.:* Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens. Wien 1857. I. 103; *Zimmermann, F.–Werner, C.:* Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Hermannstadt 1892. I. 177; 1291: D. 57223; Hazai okmánytár. Szerk.: *Nagy Imre.* Budapest 1891. VIII. 349.

[22] Ld. az adatokat *Györffy György:* Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. II. Erdélyi Fehér vármegye, *Fehérvár* címszó alatt (sajtó alatt). 1349-től szerepel az *Alba Gyule* alak (*Zimmermann–Werner* II. 73), mely a 15. századra általánossá válik, ld. e sorozat III–VI. köteteit az index alapján.

[23] Ld. pl. alább 12. sz. A 17. sz. alatt kiadott oklevélszöveg a 18. századi másolatban *Transylvanie* névalakot ad, ami korszerűtlen, mert *Transilvania* országnév a 15. század előtt nem használatos. Ld. alább.

[24] Ld. 18. sz.

július 8-án ugyanezen birtok cseréjéről kiadott eredeti oklevélben csak a rövid *in comitatu Albensis Jule*[25] megnevezés olvasható.

Mindez kétségtelenné teszi, hogy már a kezdetektől, legalábbis a 11. századtól kialakult az a kettősség, mely szerint Magyarország „erdőn inneni" részén az „erdőn túli" székhelyet Erdélyi Fehérvárnak *(Alba Transsilvana ~ Ultrasilvana)* nevezték, míg Gyulafehérvár *(Alba Jule)* a város e r d é l y i megnevezése volt! Ott így különböztették meg Gyulafehérvárat Székesfehérvártól, de rövid megnevezésként, otthoniasan inkább csak a *Fehérvár (Alba, Weissenburg, Belgrad)* megnevezés járta.

Az eredetibb *Alba Jule* megnevezés mellett a 16. század elején jelent meg az *Alba Julia* névalak,[26] ami nyilvánvalóan a magyarországi humanista latinság terméke.

Ami Erdély középkori latin megnevezését illeti, a *Transsilvania* névalak 1332-ig egykorú hiteles forrásban nem fordul elő, s a hatkötetes erdélyi szász okmánytárban hasonló a helyzet az 1460-as évekig. Eredeti hiteles oklevelekben az 1469, 1470, 1471 évekkel kezdődik a *Transsilvania* országnév folyamatos használata.[27] Magyarországon és külföldön a 11–14 században csak a magyar *Erdély* (<*erdő elü'*) latin *Ultra Silvas* fordítása és jelzős *Ultrasilvana ~ Transilvana (~ Transsilvana) + terra* vagy *pars* alakjai használatosak.

Erdély latin megnevezésének alakulásában, amire az Árpád-kori oklevelek méltóságnévsorai az erdélyi püspök és az erdélyi vajda említésével gazdag adatsort nyújtanak, az a fő változás figyelhető meg, hogy a 11–12. században főleg az *ultra* 'túl' praepositióval képezték nevét, majd a 13. század első évtizedeitől a *trans* praepositiós alak terjedt el. Ebből felszínes vizsgálattal azt a következtetést lehetett levonni, hogy az időben korábbi *Ultrasilvanus* összetételt 1200 táján váltotta fel a *Transsilvanus* alak.[28]

Valójában nem erről van szó, hanem az európai latinság területileg eltérő szóhasználatának magyarországi tükröződéséről.

Számtalan példával igazolható, hogy az Alpoktól délre, Itáliában *ultra* praepositiós összetételeket képeztek (pl. *Ultramontanus, Ultra Alpes, Ultrabrentanus, Ultrapadanus*),[29] míg az Alpoktól északra a németországi latinság a *trans* praepositiós összeté-

[25] Dl. 29665.

[26] Első hiteles előfordulása irodalmi műben 1519: *Madzsar Imre:* Gyulafehérvár és Alba Julia. Magyar Nyelv 12 (1916) 361; oklevélkiadásban 1521/XVII: A széki Teleki család oklevéltára – Codex diplomaticus familiae Teleki de Szék. Szerk.: *Barabás Samu,* Budapest 1895. II. 449. Olvasati hiba lehet az 1438-i *Datum Albae Juliae (Zimmermann–Werner–Gündisch* V. 5.).

[27] A *Zimmermann–Werner* művét folytató *Gündisch G.:* Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Bukarest 1981. VI. 378, 408, 453, 525, 532 alatt közöl 1469–1471 évi adatokat. Hibás másolatban, kivonatban, vagy későbbi kéz rávezetéseként a következő oklevelekben szerepel kétes *Transsilvania* adat: 1402 (i. m. III. 265); 1440, 1446, 1447, 1448 (i. m. V. 57, 169–170, 216, 242); az első, másolatban is megbízhatónak látszó adat: 1461: *Ego frater Thomas Siculus ordinis praedicatorum vicarius in Transsilvania ac prior immeritus conventus Sancti Petri iamdicti ordinis et fratrum in Corona situati regni Vngarie* (Uo. VI. 103–104); kétes névalakok: 1463 (Uo. 152–153).

[28] *Mátyás, F. (Florianus):* Historiae Hungaricae fontes domestici. Quinque-ecclesiis 1881. I. 165–167.

[29] Itáliai írók az „Alpokon túl" területmegnevezésre az *Ultra Alpes*-t használták. ld. a 997 körül író római Canaparius Szent Adalbert vitáját és a „Vita quinque fratrum" szerzőjét (Monumenta Poloniae Historica. N. S. IV/1. 34, IV/3. 39, 41). Az „Alpokon túli" megjelölése *Ultramontanus* volt, ld. p. 930: Carte dell' Archivio capitolare di Pisa. Ed.: *Faleschi, E.* Roma 1971. 2; 1121: Acta

telekkel élt (*Transalbianus, Transalpinus, Transrheninus* stb.)[30] A „germános" latinság *trans-* szóhasználatára jellemző, hogy a római Canaparius Szent Adalbert vítájának német verses átdolgozója Canaparius *Ultra Alpes* kitételét *Trans Alpes* kifejezéssel helyettesítette.[31] Az is erre mutat, hogy Ekkehard apát *'Chronicon Universale'*-jában ott, ahol maga fogalmaz *Transalpinus* és *Transrheninus* formákat használ, de ahol római szövegekből idéz, *Ultramontanus* alakot ad.[32]

Franciaország latinsága e tekintetben megoszlott, mert a Loire-tól délre az itáliaival egyező *ultra-*, attól északra általában a germános *trans-* összetétel járta.[33]

A magyarországi latinság szóhasználata etekintetben aszerint változott, ahogy az itáliai, vagy a németországi, ill. Rajnán túli (észak-francia) hatás jutott érvényre.

Az egyházszervezéskor, kivált a püspökségek 1009-i megalapításakor, amikor Azo pápai legátus tartózkodott Magyarországon, a közvetlen római hatás érvényesült. Ennek tudható be, hogy az erdélyi püspök hivatalos neve kezdetben *Ultrasilvanus episcopus* lett. Ezt az itáliai latinságot már István király korától keresztezte német hatás; ebből magya-

---

pontificum Romanorum inedita. Ed.: *Pflugk–Harttung, J. v.* Tübingen 1881. I. 8, 119; 983: Velencében kelt oklevél: Monumenta Germaniae Historica [röviden: MG.] Ottonis II. diplomata. Hannoverae 1888. 351; Petrus Damianus: Vita beati Romualdi. Ed.: *Tabacco, G.* Roma 1957. 57; IV. Kelemen pápa bullája 1265 (*Du Cange:* Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis. Niort 1887. VIII. 364); *Ultrabrentanus:* Hist. Cortusiorum lib. 2. (Uo. és *Muratori, L. A.:* Rerum Italicarum Scriptores. Mediolani 1723–51. XII. 816); *Ultrapadanus:* Chronicon Petri Azarii (Uo. XVI. 380).

[30] A 9–11. században Németországban pl. az Elbán túli szászok és földjük jelzője mindig *Transalbianus* (Annales Regni Francorum–Annales Laurissenses. Scriptores Rerum Germanicarum [röviden: SRG.]. Ed.: *Kurze, F.* Hannoverae 1895. 71, 118, 147, 177; Annales Fuldenses. SRG. Ed.: *Idem* ibidem 1891. 14–15; Annales Bremenses. SRG. Ed.: *Schmeidler, B.* Hannoverae – Lipsiae 1917. 12, 19–23, 76, 88, 90, 119; vö. még MG. SS. II. 632, VIII. 167, 631, XIII. 37, XXI. 17, 28, 49, 55, 183, 191, 197, XXIII. 104, XXVII. 332, XXIX. 22, 151, 169, 199, XXX. 7); Regino prümi apát évkönyvének folytatója 966-nál az Alpokon túlra: *in Transalpinas partes* kitételt használ (SRG. Ed.: *Kurze, F.* Hannoverae 1890. 177), de a stájer markok nevei közt is szerepel 1145 k.: *marchia Transilvana* és *marchia Transalpina* (*Zahn, F.:* Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. Graz 1875. I. 238; vö. *Krones, F.:* Verfassung und Verwaltung der Mark und des Herzogthums Steier. Graz 1897. I. 25).

[31] Összevetve: *Uhlirtz, M.:* Die älteste Lebensbeschreibung des hl. Adalbert. Göttingen 1957. 47; az átvétel irányára ld. *Wenskus, R.:* Studien zur historisch-politischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt. 1956. 45 kk.

[32] MG. SS. VI. 243: *Transalpinae partes;* Uo. 248, 253, 263: *Transrhenini;* Uo. 202, 224, 253: *Ultramontani.*

[33] Pl. Reims-i Flodoard: Historia Remensis: *Transmarinus* (MG. SS. XIII. 566, 568), *Transligeranus* (Uo. 458); *Transrenensis* (Uo. 407). A *Transmarinus* kifejezés észak-franciaországi oklevelekben általános (pl. 1162–72: Cartulaire de Chamalières sur Loire en Velay. Ed.: *Chassing, A.* Paris 1895. 93; 1175: Cartulaire de Berdoues. Ed.: *Cazauran, J. M.* La Haye 1905. 325, 461; 1185: Cartulaire de Louviers. Ed.: *Bonnin, Th.* I. Évreux 1870. 23; 1195: Histoire et cartulaire des templiers de Provins. Paris 1919. 97), viszont *Ultramarinus* itáliai forrásokon (ld. MG. SS. XXXI–XXXII. index) kívül pl. Tours-i Alcuin: Vita Richarii confessoris c. művében (MG. SS. rerum Merovingicarum IV. 393), és oklevélben: Cartulaire de Maguelonne, Montpellier 1912. 457; a fentiek a Francia Akadémia „Du Cange" szótári bizottsága gyűjtéséből Mme Bautier szíves segítségével; 1312: *Ultra-Rhodonensis* adatot közöl a marseille-i Szent Viktor apátság levéltárából *Du Cange:* Glossarium VIII. 364. Az *ultra-* összetétel használata Burgundiában és kivételesen északabbra, Lotharingiában is előfordul, pl. Jotsaldus Clunyi szerzetes Odilo vitájában *Ultraiuranus* (MG. SS. XV. 819); a Historia monasterii Mosomensisban *Ultramosanus* (Uo. XIV. 602).

rázható a Gizella királyné bakonybéli adománya kapcsán feljegyzett *Transsillvanae* [!] *partes*[34] és a Szent István legendákban (1080 és 1100 körül) jelentkező *Alba Transsilvana* forma.[35] E kivételektől eltekintve az egyházi és udvari (kancelláriai) latinság megmaradt az *Ultrasilvanus* alak mellett.

Noha a *Transsilvanus* írásmód szórványosan III. Béla okleveleinek méltóságnévsorában jelenik meg a Párizsban tanult Adorján püspök címében,[36] nem tekinthetjük egyértelműen francia hatásnak, mert e levelek írásakor már Katapán volt a kancellár; a *Transsilvanus* ekkori bevezetése inkább kapcsolható egy német írnokhoz, esetleg Desiderius szebeni préposthoz, aki 1199-ben lett kancellár.[37] Szórványos előfordulások után 1209-től, Tamás kancellár, székesfehérvári prépost alatt terjedt a *Transilvanus* használata Willermus püspök címében, de még abban az oklevélben is, amelyben magát a püspök 1213-ban *Wilhelmus dei gratia Transsilvanus episcopus*-nak címezte, a szövegben az *Ultrasilvano episcopo* forma is előjön.[38]

Nehezebb annak a felderítése, hogy mi okból fordul elő szórványosan, majd terjed 1211 óta az *Ultrasilvanus* és *Transsilvanus* mellett az *Ultrasilvanensis* és *Transsilvanensis* forma.[39] E tekintetben nehézséget okoz az, hogy az eredeti oklevelekben előforduló rövidített *Ultrasilvan.* és *Transilvan.* alakot a középkori oklevél-átírók és az újkori oklevélkiadók tetszés szerint, ill. koruk későbbi névhasználatának megfelelően oldották fel, ill. egészítették ki, mindamellett eredeti oklevelekben a teljesebben kiírt *Ultrasilvanen.* és *Transilvanen.* alakok is igazolják létüket.[40]

Gondolhatunk itt is nyugati hatásra, mert a *Transrenanus* ~ *Transrheninus* forma, főként Rajnán túli területen *Transr(h)enensis* alakban is használatos.[41] Ez azonban nem korlátozódik a *trans-* felsőeurópai területére, mert a Rómában az 1180-as években összeállított „Notitia episcopatuum" a zárai érsek suffraganeusait így sorolja fel: *Signensem, Ausarensem, Veglensem, Arbensem, Nonensem.*[42] Tekintettel arra, hogy Magyarországon is püspökök névsorában kezd szerepelni a *-silvanensis* végződés, elsősorban más püspökségek nevének analógiás hatására kell gondolnunk.

[34] Pannonhalmi magán lt. 49 M., hibásan: A Pannonhalmi Szent Benedek-rend története. Szerk.: *Erdélyi László* [röviden: PRT.] Budapest 1903. VIII. 590.

[35] SRH. II. 389, 423.

[36] +1190/+1235 e./1350/1404: *Transsilvan.* (Pécsi püsp. lt., *Fejér* II. 260); 1193: *Transilvano* (Dl. 27; *Jakubovich Emil–Pais Dezső:* Ó-magyar olvasókönyv. Pécs 1926. 60); 1199: *Transsilvano* (Veszprémi kápt. magán lt. Eccl. 7, Hazai okmánytár V. 4); *Transilvano* (Sopron városi lt., Hazai okmánytár II. 2; 1199/1227: *Theiner, A.:* Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Romae 1859. I. 79; +1201: *Knauz, F.:* Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Strigonii 1874. I. 163).

[37] Vö. *Szentpétery:* Regesta 183–199. sz.

[38] *Zimmermann–Werner* i. m. I. 16.

[39] 1211: *Ultrasilvanensi* pápai oklevél címzésében III. Ince registrumából (Uo. 10); 1211: *Transilvanensi* méltóságnévsorban XIV. századi kartuláriumból (*Tkalčić, J. B.:* Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis. Zagrabiae 1873. I. 27).

[40] Pl. 1220: *Willelmo Ultrasilvanen.* Zágrábi országos lt., *Smičiklas, T.:* Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Zagrabiae 1905. III. 130.

[41] MG. SS. IV. 278, VI. 383, VIII. 361, 424, XIII. 467, 550, XXIII. 155, XXIV. 349, 360, XXV. 99.

[42] *Migne, J. P.:* Patrologiae cursus completus ... Series Latina, Parisiis 1841–64. vol. 98, col. 471.

Ami végül a csaknem egyidejűleg feltűnő *Ultrasilvaniensis* és *Transsilvaniensis* névalakokat illeti, itt kétségtelenül analógiás hatásra történt elírásról van szó. E forma II. Endre okleveleiben mindig a méltóságnévben fordul elő, olyan érseki és püspöki székhelyek névsorában, melyek latin neve *-ien(sis)*-szel végződik. Az analógiás hatást kétségkívül igazolja II. Endre 1230-i kiváltságlevele a szatmárnémeti telepeseknek, melyben szövegközben *Reynoldus . . . episcopus Transsilvanus* szerepel, de a méltóságnévsorban a *Strigonien., Jaurien., Agrien., Waradien., Chanadyen., Transsilvanien., Wacien., Zagrabien., Quinqueecclesien.* és *Wesprimien.* között *Renoldo Transsilvanien.*-t találunk.[43] A latin *-ensis* képző előtti *-i-* magyarországi elterjedésére s egy vulgáris latin *-iensis* képző alakulására hatással lehetett a magyar szavak és nevek végén, többnyire *-i* hanggal jelentkező sorvadó magánhangzó (pl. *Bihori, Sunadi, Varadi)*, mely 1200 táján tűnt el.[44] Mivel a *Transsilvaniensis* melléknévi forma messze hamarább jelent meg a 15. század második felétől adatolt *Transsilvania* országnévnél, visszahathatott az utóbbi alakulására.

A németek, bizonyára már a 11. század óta az Erdély hét várra, ill. hét vármegyére való tagolódását tükröző *Siebenbürgen* nevet használták,[45] s a 13. században ebből latinosították a *Septem Castra* elnevezést és jelzős *Septem Castrensis* alakját,[46] ez azonban nem vált általánossá a magyarországi latinságban.

Erdély román *Ardeal* neve a szláv feljegyzéses 1444; воевода Єрделскы és 1460: землу Арделькóму alakban jelentkezik; ez és görög Ἀρδέλιον neve a magyar név átvétele.[47]

*

Az erdélyi latin írásbeliség megindulásának fontos mozzanata volt a gyulafehérvári püspökség melletti székeskáptalan megalapítása. Magyarországon a székeskáptalanok alapítását Szent Lászlónak tulajdonítjuk. Ő a pápaság gregorián irányzatának követelését, a *coelibatus*-t kívánta elősegíteni azzal, hogy a püspökségek mellé a közös életet biztosító káptalanokat *(capitulum, monasterium)* hívta életre, s ezek fenntartását a püspökségeknek tett gazdag adományokkal biztosította.[48]

A székes és társas káptalanok fontos jogi funkciót láttak el, amennyiben ezekben folytatták le a jogi bizonyítást helyettesítő „istenítéletek"-et (tüzes vas, forró víz stb. próbákat), amint erről Könyves Kálmán törvénykönyve (I. 22) intézkedik.[49] A jogesetek

[43] Dl. 90749; *Szentpétery:* Regesta 462. sz. A püspöknév eltérése: *Reynoldus~Renoldus* arra mutat, hogy a méltóságnévsort előkép után másolták az oklevélbe. 1222: *Regnaldo Ultrasilvanien.* névalakra ld. Veszprémi kápt. magán lt. Nagypécsel 3, foto: Df. 200623, Hazai Okmánytár V. 10.

[44] Vö. *Bárczi Géza:* A tihanyi apátság alapítólevele, mint nyelvi emlék. Budapest 1951. 69 kk.

[45] *Nägler, Th.*, Muzeul Bruckenthal, Studii 13 (1967) 195; Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Bukarest 12 (1969) 63–71.

[46] SRH. I. 172; *Gombos:* Catalogus I. 177, II. 938; *Knauz, F.:* Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Strigonii 1874. II. 419.

[47] *Ardeal* első ismert előfordulásaira ld. *Áron Péter:* Erdély történelmi tájneveinek adattára és népeinek tájszemlélete. Magyar Nyelvjárások 24 (1982–83) 103 (Kiss Lajos szíves közlése). 1444. évi szláv nyelvű oklevélben: Documenta Romaniae Historica. Ser. B. Vol. I. 168; görög neve Laonikos Chalkokondyles (1480–90) művében: *Moravcsik Gyula:* Byzantinoturcica. Berlin 1958. II. 243.

[48] *Györffy György,* Történelmi Szemle 20 (1977) 552–553.

[49] *Závodszky Levente:* A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények. Budapest 1904. 186; *Hajnik Imre:* A magyar bírósági szervezet és perjog. Budapest, 1899. 255.

írásba foglalása során, a 12. század végétől fejlődött ki a hiteleshelyi tevékenység.[50] Az oklevéladó működés 13. század eleji növekedésével egyidejűleg került sor a *registrum*-ok vezetésére, melyekbe kezdetben csak röviden jegyezték be a jogesetekben történt döntést, de alkalmilag okleveleket is bevezettek.

Az első ismert magyarországi káptalani registrum az ún. Váradi regestrum az 1208–1235 évekből 389 jogeset feljegyzését, benne 14 oklevél szövegét tartalmazza. Az eredeti hártyakódex elveszett, de 1550-ben nyomtatásban szó szerint kiadták *Ritus explorandae veritatis, quo Hungarica natio in dirimendis controversiis ante annos trecentos et quadraginta usa est, et eius testimonia plurima in sacrario summi templi Varadiensis reperta* címen.[51] Valószínű, hogy az ekkor működő 12 székeskáptalanban és a jelentősebb társas káptalanokban szintén vezettek hasonló registrumokat, ezek azonban a tatárjárás alatt (1241–42), a gyakori tűzesetek alkalmával, főként pedig a török megszállás másfél évszázada alatt elpusztultak. Így pl. a Váradi regestrum tartotta fenn emlékét annak, hogy 1229-ben Egerben is volt tüzesvas próba,[52] s 1322/23 évi oklevélben említik az egri káptalan registrumát.[53]

Ami az erdélyi káptalant illeti, arra nézve, hogy a Szent István által alapított gyulafehérvári püspökség mellé Szent László (1077–1095) szervezett székeskáptalant, két 1278 évi oklevél azon szavaiból is következtethetünk, miszerint a székesegyházat, ill. a káptalant a „szent királyok" (István és László) alapították és adományozták meg.[54] Az erdélyi Szent Mihály egyház kanonokjára 1199-től van adat,[55] bár magát a káptalant először 1219-ben említik.[56] A káptalan első hiteles oklevelének szövege 1231-ből ismert 1280 évi átiratban.[57] Az oklevél szerkezetében a még kialakulatlan hiteleshelyi oklevelek egyik válfaját képviseli: a dátumnak elől, a promulgatiónál való feltüntetése régies vonás, ami megtalálható a Váradi regestrumba bevezetett oklevelekben 1209–1221 s a székesfehérvári káptalan kiadványaiban 1184–1232, hogy 1233-tól a dátum az országos gyakorlat szerint az oklevél végére, eschatocollumba kerüljön.[58]

[50] *Eckhart, F.:* Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. . . . IX. Erg. Bd. 395 kk.; *Szentpétery Imre:* Magyar Oklevéltan. Budapest 1930. 119 kk.

[51] Colosvarii 1550. Betűhív kiadása: *Karácsonyi J.–Borovszky, S.:* Regestrum Varadiense examinum ferri candentis ordine chronologica digestum. Budapest 1903.

[52] Uo. 346 § 290. l.

[53] Dl. 2092.

[54] 1278/313: *ecclesia cathedralis beati Mychaelis archangeli Transsilvana a sanctis progenitoribus nostris fabricata et dotata* (*Zimmermann–Werner* i. m. I. 133); 1278/291: *capitulum ecclesiae beati Michaelis Transsilvanae, ordinatum a sanctis progenitoribus nostris et locatum* (Uo.).

[55] *Fejér, G.:* Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae 1829-. II. 349.

[56] Regestrum Varadiense 39 § 229. l.

[57] Dl. 29094: *Capitulum ecclesie beati Michaelis archangeli Transsilv*[ane], hibásan *Fejér, G.* i. m. III/2. 266; tőle átvette: *Teutsch–Firnhaber* i. m. 48–49; román fordítása: Documente privind istoria Romaniei. Veacul XI, XII şi XIII. C. Transilvania. Vol. I. Red.: *Roller, M.* Cluj–Bucurest 1951. 255–256.

[58] Regestrum Varadiense i. m. 208, 242, 361, 368, 374 §; PRT. X. 500; *Wenczel Gusztáv:* Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Pest–Budapest 1860–1874. VI. 510, VII. 41, XI. 209. Ezeken kívül a Veszprémi káptalan 1181 évi (Uo. I. 75) és a Budai káptalan 1211. évi oklevelében (Budapest történetének okleveles emlékei. – Monumenta diplomatica civitatis Budapest. Szerk.: *Gárdonyi Albert* Budapest 1936. I. 5).

A püspökség és káptalan épületeit legkorábbi levéltárukkal 1241-ben a mongolok pusztították el. A szemtanú Rogerius „Carmen miserabile"-je szerint: *ad Albam venimus civitatem, in qua nihil potuit reperiri praeterquam ossa et capita occisorum, basilicarum et palatiorum muros dirruptos.*[59]

A tatárok által elpusztított egyháznak két évig püspöke sem volt; 1244-től említik új püspökét, 1248-tól pedig kanonokjait.[60] Első új kiadványát 1252-ből registrumunk tartotta fenn átirat formájában (ld. 17. sz.).

A káptalan hiteleshelyi működésére újabb csapás volt, hogy 1277-ben Alard comes fia Gaan, vízaknai polgár, apja halálát megbosszulandó, társaival megrohanta a püspökvárat, felégette a várost a székesegyházzal, a káptalannal és a belé menekültekkel. A kalocsai érsek 1277-ben a pápához intézett panaszos levelében írta le: *quidam Saxo ... nomine Gaan filius Alardi cum suis complicibus ... ecclesiam obsidens kathedralem expugnavit et ea optenta seu occupata, dispersis sanctuariis et reliquiis in plateis, codices, libros, cruces, vasa, sigilla capituli, indumenta sacerdotalia et omnia ornamenta ipsius ecclesie ... in usus suorum inmundissimorum distribuit sociorum et feritate demum usus Tartarica ipsam combussit, octo canonicos, quatuor archidiaconos et alios quamplures sacerdotes ac clericos de choro et circa duo milia Ungarorum utriusque sexus, qui causa defensionis in gremium ecclesie confugerant, in ipsa ecclesia ... concremavit, aliasque basilicas omnes Ungarorum, ad quas homines fuge presidio se receperant, combussit, ... hominesque universos gentis Ungarice in ducatu commorantes Transsilvano ... gladio interemit ...*[61] Az 1309 évi beszámolóban hozzáteszik: *comburendo et auferendo omnia ornamenta, libros et instrumenta dicte ecclesie,* ami a könyvek és oklevelek elvesztését is jelenti.[62]

Ennek a pusztításnak szempontunkból az a jelentősége, hogy az alább kiadott registrumtöredékek folio számaiból következtethető, hogy a registrumot 1278 táján kezdték el vezetni.

A gyulafehérvári székesegyházat a katolikusok 1565-ben adták át az unitáriusoknak;[63] a püspöki levéltár registrumainak szétkallódása főként ezt követően történhetett. A registrumok lapjait széttépték, ebből egy dupla foliot[64] 1588-ban Balásfy János káptalani conservator saját protocollumába bemásolt. Ez a protocollum, melyet ma az Országos Levéltárban őriznek, régóta ismert. 1666-ban a *Castrum Torozko* c. oklevélszövegről (ld. 13. sz.) másolatot készítettek a Thoroczkai család részére, s innen adta ki hiányosan Hilibi Gál László 1832-ben, és Szabó Károly 1872-ben, majd másodszor a Thorotzkai levéltárból 1889-ben. A protocollumot eredetiben használta Zimmermann és Werner okmánytára számára és a belé foglalt hét jogeset közül ötöt 1892-ben kiadott (11–13., 16–17. sz.), valamint Tagányi Károly, aki 1893-ban az okmánytár ismertetésében annak téves dátumait javította, végül Karácsonyi János, ki 1901-ben a kiadatlan két oklevélkivonatot értékesítette a magyar nemzetségekről írt munkájában.[65]

[59] SRH. II. 587.

[60] 1244: *Wenzel* i. m. VII. 256; *Smičiklas* i. m. IV. 255; 1248: *Zimmermann–Werner* i. m. I. 77.

[61] Kalocsai érseki lt., vö. még rövidebben: *Zimmermann–Werner* i. m. I. 132, 134, 142, 161.

[62] Uo. 254–255. Vö. *Entz Géza* i. m. 95 kk.

[63] Uo. 123, 132, 143.

[64] A bevezetőben (ld. alább *C* alatt) írt *fragmenta libelli pergamenacei quatuor scilicet folia* valójában nem 4 lapot, hanem 4 oldalt jelent, mint ez a szöveg terjedelméből megállapítható.

[65] Ld. alább és *Karácsonyi János* i. m. II. 373.

A registrum további dupla lapja, a 12–13. folio (1285–1286) Cornides Dániel oklevélgyűjteményéből Teleki László gyűjteményébe került, s erről Jankovich Miklós készíttetett másolatot saját gyűjteménye számára. A Teleki László gyűjteményében őrzött eredeti pergamenlapok feltehetően a Telekiek gyömrői kastélyának romlásakor, 1944/45-ben tűntek el; a másolatot 1980-ban találtam meg az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárában.

Az eredeti registrumból a 43–44. folio (1318) a gyulafehérvári káptalan országos levéltárából a Budapesti Országos Levéltárba került; bizonyára erre utal Tagányi, mint 14. század eleji „jegyzőkönyv-töredék"-re, említett 1893 évi cikkében; Dl. 29421 számon besorolva 1950-ben került elém, és fényképét megszerezve idéztem belőle.[66] Végül az ezt megelőző 42. foliot (1317) Jakó Zsigmond találta meg a Batthyaneumban, s egyik oldalát közzétette fakszimilében, olvasatát is megadva a Manolescuval együtt 1971-ben kiadott paleográfiai kézikönyvében.[67] Ugyanott őrzik a registrum utolsó, számozatlan lapját.

A szétkallódott registrum eredeti 4 folioja és átiratban fenntartott 4 folioja 16 oldalon 27 jogesetet tárgyaló oklevél részleges vagy teljes szövegét tartalmazza; ezekből csupán 6 van kiadva. A 27 bejegyzett oklevél, benne négy további átirat és két említés közül kettő maradt fenn teljes szövegében, az egyik eredetije a báró Radák család mikeszászai levéltárból került az Országos Levéltárba (Dl. 67237), a másik átirata az Erdélyi Múzeum levéltárából a Román Akadémia kolozsvári filiája levéltárába.

A 8 folio ismert lapszámai és a rajta lévő évszámok lehetővé teszik, hogy a registrum lapjainak számából kronológiai következtetést vonjunk le. Mivel a 12–13. folio 1285–1286 évi, a 42. folio 1317 s a 43–44. folio 1318 évi bejegyzéseket tartalmaz, a 12–44. foliok között 33 lapra 33 év feljegyzései kerültek, tehát 1 foliora egy évnél nem sokkal több esik. Ebből az következnék, hogy a registrumot az 1270-es évek első felében kezdték el. Valószínűbb azonban, hogy az 1277 évi tűzvész után kezdték, s a könyv elejét a káptalan saját jogaira vonatkozó bejegyzések foglalták el; maga a tűzvész is oklevéladó tevékenységet váltott ki. Látszólag a 12–13. folio egy négy pergamenlapból hajtott 16 oldalas ívfüzet, a 42–43. folio pedig egy három dupla lapból hajtott 12 oldalas ívfüzet belső lapjait képezte.

A registrum utolsó, számozatlan, és a hátsó oldalán félig beírt lapjából kiderül, hogy a könyv az 1325. évvel zárult, s így az 1278–1325 években, 48 éven át vezették.[68]

Az erdélyi káptalan hiteleshelyi működése az „erdőn inneni" Magyarországra is kiterjedt, mint erre a borsodi és hevesi jogesetek írásbafoglalásából (14., 15. sz.) következtethetünk.

[66] Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Szerk.: *Székely György* Budapest 1953. 249.

[67] *Jakó, S.–Manolescu, R.*: Scrierea latina in evul mediu. Bucureşti 1971. Album 7 a.

[68] Az erdélyi káptalan levéltára őriz egy későbbi registrumtöredéket 4 hártyalevélen az 1345–1346 évből. (Batthyaneum, Erd. Kápt. lt. 1–131. (Régi jelzet: Beke 8–1033) DF 277306.)

Registrum capituli Albensis Transsilvanae vetus

A registrum fennmaradt részeinek szövegkiadása előtt a szöveghagyományra vonatkozó adatokat s az irodalmat időrendben közlöm, ahol is A-val jelölöm az eredeti 1291. évi oklevelet, melyet registrumunkba átírtak, B^1 és C^1, C^2 vel az újkori másolatokat, D, E és F betűvel az eredeti registrumrészeket.

B^1 *Egyszerű másolat a 19. század elejéről 3 ívrét oldalon, melynek kezdetén a következő szavak állanak:* 1285. Fragmentum, seu folium membranaceum autographum prothocolli publici Capituli Ecclesiae Albensis Transilvaniae – No. 9. seorsivarum expeditionum formulas continens, quorum extractus separatus in regestam sec. XIII. inductus habetur. *A 3. oldal aljához fűzött megjegyzés:* Descripsit ex manuscriptis Danielis Cornides Tom. I. originalia mera a sec. XIII. usque sec. XVII. emanata diplomata continente et in Bibliotheca comitis Ladislai Teleky asservato ac eidem tomo in fronte inserto. Folium hoc membranaceum formam minoris folii circiter 8 pollicum habet, notat in fronte Nrum 12, id est authentici prothocolli folium 12. – Est vero fragmentum hoc ex prothocollo Capituli Albensis Transylvaniae, cum diserte dicet archidiaconos de Ozd et de Karazna esse nostros. *Az 1. lap alján pecsét:* Jankovich Miklós gyűjteménye 1831. *felirattal. Lelőhelye: Országos Széchényi Könyvtár kézirattára. Fol. Lat. 2219. kötet 1r–2r lapja.*

C^1 *Balásfy János gyulafehérvári conservator 1588 évi protocollumába bevezetett másolat az alábbi bevezető szavakkal:* Fragmenta libelli pergamenacei, quatuor scilicet folia in sacristia Albensi inveni, quae vetustate obfuscatae et semilacerę rancidaeque fuerant. Ex quibus, quae legere licuit, ne perirent, transcripsi: (*Utána írva mult századi betűkkel:* 1291-ből keltek.) *Lelőhelye: Budapest, Magyar Országos Levéltár, Balásfy protocollum.*

C^2 *Az 1588. évi másolatból (C^1) a kolozsmonostori konvent által 1666-ban készített kivonat a Torockó várat illető registrum-szövegről (13. sz.). A Thorotzkay családnak az Erdélyi Múzeumba elhelyezett levéltárában. Cluj-Napoca, a Román Tud. Akad. levéltára.*

C^3 *Az 1666-i registrum kivonat (C^2) másolata Kemény József oklevélmásolat-gyűjteményében. Diplomatarium Transsilvanum. Supplementum vol. I. p. 80. Ugyanott.*

D *Eredeti protocollum kiszakított 42. foliója. Lelőhelye: Gyulafehérvár (Alba Julia), „Batthyaneum" püspöki könyvtár, káptalani magánlevéltár, fasc. 1., nr. 70. Foto: Df. 277246.*

E *Eredeti protocollum 43–44 foliója. Méret 13 × 26 cm. Lelőhelye: Budapest, Magyar Országos Levéltár. Dl. 29421. (Régi jelzete [Gyulafehérvári káptalan országos levéltár]: Cista 3. fasc. 5. nr. 42.)*

F *Eredeti protocollum utolsó lapja. Lelőhelye: Gyulafehérvár (Alba Julia), „Batthyaneum" püspöki könyvtár, káptalani magánlevéltár, fasc. 1. nr. 56. Foto.: Df. 277256. (Az erre első helyen vezetett 1325. szeptember 22-i erdélyi káptalani oklevél 1338. június 5-i káptalani átiratát a Román Tud. Akad. kolozsvári [Cluj–Napoca] filiájában őrzik.)*

FACS.: S. JAKÓ–R. MANOLESCU: Scrierea latina in evul mediu Album. Bucuresti 1971. 7a (Dv).

ED.: HILIBI GÁL LÁSZLÓ, Nemzeti Társalkodó 1832. I. 399–400 *(C^2 13. sz.);* SZABÓ KÁROLY, Székely Oklevéltár I. 18–19 *(C^2, C^3 13. sz.);* ZIMMERMANN–WERNER: Urkundenbuch I. 79 *(C^1 17. sz. 1252 év alatt),* 83 *(C^1 16. sz. 1260–1300 közé datálva),* 87–88 *(C^1 13. sz. 1262–1272 közé datálva),* 186–187 *(A = Dl. 67237: 1291. évi eredeti oklevél és C^1 12. sz.),* 189 *(C^1 11. sz. 1291 körül datálva);* SZABÓ KÁROLY, Székely oklevéltár III. 1–2 *(C^2 13. sz. 1252–1272 közé datálva);* NAGY IMRE, Hazai okmánytár VIII. 56 *(A= Dl. 67237 hibásan 1251 év alatt);* JAKÓ ZSIGMOND–VALENTINY ANTAL: A torockószentgyörgyi Thorotzkay család levéltára. Kolozsvár 1944. 9 (C^1 *kivonat*); Documente privind istoria Romaniei, Veacul XIV. Transilvania. Red.: M. ROLLER Vol. II. (1321–1330), Bucureşti, 1953. n. 340. p. 160–161, 368–369: *az F-ben átírt 26. sz. oklevél 1338. június 5-i átiratának román fordítása és kiadása);* S. JAKÓ–R. MANOLESCU i. h. 7–8 (D').

COMM.: TAGÁNYI KÁROLY, Századok 27 (1893) 46–47 *(C^1 datálása);* KARÁCSONYI JÁNOS: Hamis, hibáskeltű és keltezetlen oklevelek jegyzéke. Budapest 1902. 54, 100, 108 (*Ugyanaz*).

1.

B[1] (fol.) 12.

[*1285*]

---quondam archidiaconum emptas, prout in litteris Emerici regis, felicis recordationis continebatur, pro eo, ut pro ecclesia ipsorum Demetrii et Dominici, necnon filiorum eorundem possint quiete et pacifice residuam partem possidere, et quod a violentis occupatoribus recuperare et in[a] recuperata defendere, donassent seu tradidissent eisdem Demetrio et Dominico, cognatis suis iure perpetuo possidendam in filios filiorum, reservando sibi partem superiorem iuxta Fenos,[b] in qua est sita ecclesia Sancti Ladislai, et reliquendo ipsis Demetrio et Dominico partem inferiorem Hasadath nuncupatam cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis, ita tamen, quod una dierum, in quem partes consenserint, debeant ducere hominem domini episcopi et hominem nostrum, qui inter ipsos mediantibus aliis viris nobilibus et probis aequaliter dividant terram memoratam faciendo metas congruas elevare, hoc etiam adiecto et ad hoc se dictis Demetrio et Dominico firmiter obligantibus, ut ipsi et sui haeredes haeredumque successores omnes teneantur ipsum Iohannem et filios filiorum eiusdem universos propriis suis laboribus et expensis impedientibus vel impedire volentibus super ipsa terra totis viribus defensare.

2.

1285 május 15/1285

Nadas, Zellecze.

Item in eodem anno[1] Buduen et Scewe, frater eiusdem ad nostram accedentes praesentiam litteras B.[c] woiawodae Transylvanie[d] et comitis de Zonuk nobis praesentarunt, in quibus praedictum woiavodam petebamus, ut litteras suas patentes super facto et donatione quarundam terrarum Nadas et Zelleche vocatarum, per ipsum woiavodam praedictis Beduen et Scewe datas et concessas nostro dignaremur privilegio roborare, quarum tenor talis est:

Nos B.[e] woiawoda Transylvanus et comes de Zonuk memorie comendantes significamus quibus expedit universis praesentium per tenorem, quod nos ad instantiam et petitionem Beduen et Scewe de Nadas quandam particulam terrae Galli filii Herczegh de eadem Nadas, cognati eorundem, videlicet Nadas et Zeleche vocatas, sine haerede decedentis, quae ad woiavodatum pertinebat, sicut et ..... Gallus, cognatus Beduen et Scewe praedictorum in extremis vitae suae laborans coram presbytero eorundem supradictis reliquerat perpetuo possidendam, eo modo, quo nobis fuit devoluta, ob merita servitiorum Beduen et fratris sui, praedictam terram seu possessionem praefatam dedimus, donavimus, et contulimus eisdem Bedwen et Scewe supradictis ac filiis suis iure perpetuo possidendam. In cuius rei memoriam praesentes sub sigillo nostro fecimus roborari. Datum in Turda feria sexta proxima post quindenam Penthecostes, anno domini millesimo CC[mo] octoagesimo quinto.

Nos igitur petitioni praefati B.[f] woiawodae tamquam iuste et honeste annuentes, tenorem huiusmodi litterarum suarum rescribentes, ut huiusmodi donatio per ipsum facta robur optineat perpetue firmitatis, nec per quempiam in processu temporis valeat informari,[g] praesentes sigillo nostro duximus muniendas. Datum anno Domini M[o] CC[o] octoagesimo quinto.

a kétes olvasat; b helyesen: Fenes; *c helyesen:* R[olandi]; *d helyesen:* Transsilvanae; *e helyesen:* R[olandus]; *f helyesen:* R[olandi]; *g helyesen* inpetrari

[1] 1285

3.

[*1285*]

Lekencze.

Item eodem anno. Constitutis coram nobis Dominico filio Nicolai pro se et Nicolao fratre suo ab una parte, et Hermanno filio Hermanni de Facha ex altera, idem Dominicus pro se et nomine fratris sui iamdicti confessus est quamdam terram suam Lekicencha[h] vocatam iuxta aquam Lekencha, secundum cursum ipsius aquae a parte orientali sitam et adiacentem, haereditariam videlicet ex concessione et bona voluntate Nicholai filii Zegheu cognati et cometanei sui personaliter pro se et pro Iohanne fratre suo coram nobis [comparente][i] praefato Hermanno cognato suo et per eum suis haeredibus haeredumve suorum successoribus cum omnibus utilitatibus suis et sub eisdem metis ac terminis, quibus per progenitores suos possedisse dignoscitur, pro quatuordecim marcis argenti terrestris [k-]et lapidibus terrestris[-k] per ipsum [et per fratrem][l] suum praefatum plenarie ab ipso Hermanno receptis perpetue ac irrevocabiliter vendidisse, hoc adiecto, quod si ullo unquam tempore [idem Hermannus][l] vel suorum heredum quicunque terram praedictam quocunque casu interveniente vendere voluerit, Dominico suprascripto et fratri eiusdem heredibusque superstitibus, si qui superfuerint, pro tot itidem marcis argenti, sicut per ipsos nunc data exstitit et vendita, si iidem emere voluerint, vendere teneantur. Demum aliis si per eos in tanta summa pecuniae vel maiori considerata utilitate meliorationis [per ipsum][l] Hermannum et suos heredes in ipsa terra facta fuerit, vendi possit libere et secure.

4.

[*1285*]

Lekencze.

Item eodem anno, quod Nycolao filio Zegheu pro se et pro Ioanne fratre suo ab una et Hermanno cive Bistriciensi ---[m] videlicet Domus Hospitalis de eadem ab altera coram nobis constitutis idem Nycolaus pro se et nomine fratris sui iamdicti quandam[n] terram suam Lekenche vocatam iuxta aquam Lekencha a parte orientali, secundum decursum ipsius aquae existentem, haereditariam scilicet, ex permissione et bona voluntate Dominici filii Nycolai cognati et commetanei sui personaliter [pro se][o] et pro Nycolao fratre suo coram nobis comparente praefato Hermanno cognato suo et per eum suis haeredibus, haeredumque suorum successoribus cum omnibus utilitatibus suis et sub eisdem metis ac terminis quibus per progenitores suos possedisse dignoscitur pro sedecim marcis argenti terrestris et[p] lapide terrestri per ipsum et per fratrem suum praenotatum plenarie receptis perpetuo ac irrevocabiliter vendidisset, hoc adiecto, quod si ullo unquam tempore idem Hermannus vel suorum haeredum quicunque terram praedictam quocunque casu interveniente vendere voluerint, dicto Nycolao et fratri eiusdem vel suis superstitibus, si qui fuerint, pro tot itidem marcis argenti, sicut per praedictos nunc datum[q] exstitit [et vendita, si iidem] emere voluerint, vendere teneantur. Demum aliis si per eos in tanta summa pecuniae vel maiori considerata utilitate meliorationis per ipsum Hermanum et suos haeredes in ipsa terra facta fuerint, vendere possit libere et secure.

h helyesen: Lekencha; *i . . . B*[*l*]; *k-k helyesen:* cum lapide terrestri; *l – – B*[*l*]; *m – – – B*[*l*]; *n* quamdam *B*[*l*]; *o üresen hagyott hely B*[*l*]; *p helyesen:* cum; *q helyesen:* data

5.

[1285]

[fol. 13.]

[Manumissio][2]

Item <hic fuit pagina 2ª huius folii parte superiori inserta fassio respectu venditionis et elibertationis> ancillae Vacha dictae pro sex marcis argenti. <Sed haec in forma testimonii loci credibilis authentico prothocollo inserta notatio subsequa aqua elota est adeo, ut legi per extensum nequeat, quin insuper quatuor transversis lineis deleta>[r]

6.

1285

[Manumissio][2]

Item anno domini M° CC° LXXX quinto Stephanus filius comitis Blasii, filii comitis Myxe de villa Sancti Regis pro se et pro Myxe ac Iacobo fratribus suis una cum Georgio officiali suo coram nobis personaliter constitutus proposuit viva voce, quod pater suus, comes Blasius praedictus, dum in extremis laborans esset, licet corpore aeger fuerit mente tamen sanus, quemdams suum servum, fratrem ancillae suae Epuries vocatae coram nobis constitutus[s] ob remedium animae suae perpetue condonasset libertati. Et idem Stephanus de bona voluntate sua vice et nomine fratrum suorum necnon ex consensu omnium cognatorum suorum dixit se coram nobis eidem consensisse libertati, receptis tamen quatuor marcis minus floreno[t] ab ipso servo Thomas nominato, quam quidem pecuniam Paulus sacerdos de eadem villa Sancti Regis coram nobis personaliter comparens ob salutem animae suae et ut idem Thomas ab huiusmodi servitute esset emancipatus dixit se plenarit[er] eidem Stephano ac fratribus suis supradictis persolvisse, dando eidem ubicunque commorandi et fruendi vel cuique voluerit liberam serviendi facultatem. Obligavit etiam se idem Stephanus et fratres suos praefatos ac haeredes eorundem haeredumque suorum successores ipsum Thomam et haeredes eiusdem universos haeredumque suorum successores ab omnibus ratione sue libertatis impetere nitentibus defendere et expedire propriis laboribus et expensis. Ut igitur et cetera.

7.

1286

[Manumissio][2]

Item anno domini M° CC° LXXX sexto. Iohannes filius Beche de Sancto Rege ad nostram accedens praesentiam confessus est quandam[n] ancillam suam emtitiam, Elena vocatam, cum duobus filiis suis, Paulo et Petro vocatis, necnon unam filiam Margaretha vocatam, suam ancillam, cuidam Iacobo nomine, conditione libero (*!*) matrimonialiter coniunxerat copulando, recepta una ancilla receptisque tribus marcis minus [u]-floreno et-[u] per praedictum Iacobum plenarie persolutis, in remedium etiam animae suae manumittens auree perpetueque donasset libertati in haeredes haeredum necnon in filios filiorum, dando eidem et suis successoribus manendi, fruendi ubicunque liberam voluerit facultatem, promittendo ut si praedicta mulier vel sui haeredes ullo unquam tempore impedirentur, idem Iohannes et sui haeredes tenerentur suis laboribus et expensis expedire. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem etc.

r < > a másoló megjegyzése; s helyesen: constitutum; *t helyesen:* fertone; *u-u helyesen:* fertone

[2] *Az oklevél eredetiben fennmaradt lapjain a felszabadításokról készült feljegyzések címe* mm *rövidítéssel* manumissio; *a bejegyzéseket utóbb 4 vonallal áthúzták.*

8.

1286

[Manumissio][2]

Item anno Domini M° CC° LXXX sexto. Quod Andreas archidiaconus de Ozd et Ioannes archidiaconus de Karazna nostri coram nobis comparentes confessi sunt, quod Myco frater Andree comitis de Regun quendam servum suum nomine Kunc emptitium ex bona voluntate Andreae comitis praedicti fratris sui et filiorum eiusdem Iacobi, videlicet Andree et Petri pro remedio animae suae necnon pro servitiis suis eidem actenus fideliter impensis coram ipsis manumittens aureaeque perpetue donavit 'libertati' in haeredes haeredum necnon in filios filiorum, dando eidem liberam ubicunque voluerit manendi ac fruendi facultatem. Quae huiusmodi libertatis donatio et manumissio ut robur optineat perpetue firmitatis etc.

9.

1286

[Manumissio][2]

Item anno domini M° CC° LXXX sexto etc. Quod comes Benedictus filius Murun de Iara praesentialiter[v] coram nobis constitutus consideratis et circumspectis fidelibus ac meritoriis servitiis Pauli servi sui indefessa solertia impensis et in recompensationem ipsor(um) servitiorum suorum omnes filios suos seu filias quos [seu quas usque datam][w] praesentium in antea idem Paulus ex Margaretha uxore sua, licet libera muliere,[x-] -- B.[-x] dixit, dante domino procreavit, perpetuo et irrevocabiliter manumisit, donans eisdem quocumque locorum voluerint,[y] nec per ipsum comitem B. nec per suos haeredes nec per haeredum suorum successores – [z] debitae servitutis eos vel eas impedientibus aurea perfrui libertate, sed Petro maiori filio –[z] Margitha an[te] dictam praesentium procreato, ut ab eodem comiti B. intelleximus, sibi ac suis haeredibus et successoribus in servum reservato. In cuius rei testimonium etc.

10.

1286

[Manumissio][2]

Item anno Domini M° CC° octuagesimo sexto etc. Quod Clemens praepositus ecclesiae Beati Michaelis, --- <fors concanonicus>[r] noster coram nobis personaliter constitutus quamdam ancillam suam nomine Graciam, sibi tantum ac fratribus suis et cognatis pertinentem manumittens auree donavit libertati, ita ut quo vellet, sicut ceterae liberae mulieres liberam haberet cum suis haeredibus haeredum commeandi commorandique facultatem. Ut igitur haec manumissio etc.

11.

C[1] [fol. . . .]

[*1291*]

Mykozala . . . . . [a']Iuankateleke.

Quod Petrus Iüng de Buzmark,[b'], filius[c'] Petri Vmg[d'] pro se ac Iacobo ac Hannus fratribus suis praesentialiter[e'] coram nobis constitutus quandam terram suam Mikuzala[sa][f'] vocatam, quę a Saxonibus Iwankatelwke nuncupatur, ut idem dixit, sitam in districtu Cibiniensi, terris Saxonum de

v helyesen: personaliter; *w – – dota B; x–x* sicut ipse comes B[enedictus] *a kiadó kiegészítése; y kimaradt formula:* liberam manendi ac fruendi facultatem, promittendo ut; *z kiolvasatlan szavak jelölése; a' feltehető kiegészítése:* Mykozala[sa aliter]; *b' helyesen:* Ruzmark; *c' tévesen kétszer írva; d' helyesen:* Iung; *e' helyesen:* personaliter; *f' a kéziratban pontokkal jelölt kiolvasatlan rész feloldása*

Ol[chona][f'] adiacentem cum omnibus utilitatibus suis et pertinentiis sub eisdem antiquis metis, signis seu terminis quibus [eam][f'] domini[g'] Petrus et fratres sui praedicti ab antiquo possederunt, tam ex parte sua, quam ex parte dictorum fratrum suorum vendidit et dedit[h'] Gerlah et Stephano comitibus de Olchona pro viginti quatuor marcis,[i'] ab eisdem, ut idem Petrus [dixit, per eundem et dictos][f'] fratres suos plene habitis et perceptis, possidendam et habendam iure perpetuo per antedicto[s] Helweg, [Gerlah ac Stephanum][l'] ac per filios filiorum eorundem. Dictus et Petrus obligavit se et memoratos fratres suos expedituros[k'] propriis laboribus et expensis Helwez[l'], Gerlaah et Stephanum praenotatos ab omni, quam contra eos processu temporis per quempiam occasione dictae [terrae] ------. Ut igitur

12.

(1291)[3]

Terra Mwn iuxta Ruzmark

A *Capitulum ecclesie Beati Micahelis archangeli Transsilvane universis Christi fidelibus, tam presentibus quam futuris presens scriptum inspecturis salutem in salutis largitore. Universorum notitie harum serie declaramus*

C[1] Quod Petrus Iung de Bwzmark[m'] filius Petri de Vyzakna cognati comitis Alardi pro se (et Iacobo ac Henneng pro) fratribus suis personaliter coram nobis comparendo, tam ex parte sua, quam ex parte eorundem fratrum suorum quandam terram suam Mwn vocatam iuxta Bwzmark[m'], a parte orientali existentem, sub iisdem (antiquis) metis (signis seu) terminis, quibus eam idem Petrus et memorati fratres sui possederunt, cum omnibus utilitatibus suis et pertinentiis dedit, tradidit et irrevocabiliter vendidit comiti Henneng de Opold Superiori, filio Vernerii et per eundem suis successoribus possidendam et habendam iure perpetuo pro viginti marcis fini argenti, ut idem Petrus dixit, per eundem et dictos fratres suos a praenotato comite Henneng plene habitis et perceptis. Item idem Petrus obligavit se et praedictos fratres suos propriis laboribus et expensis expedire ipsum comitem Henneng ab inquietatione omnium ratione terrae praenotatę. In cuius rei <etc.>

A *testimonium perpetuamque firmitatem ad petitionem et instantiam predictorum presentes concessimus litteras munimine nostri sigilli roboratas. Datum magistro Micahele preposito, Gregorio cantore, Paulo custode, Petro decano et*[!] *ecclesie nostre existentibus. Anno Domini M° C°C°, nonagesimo*[n'] *primo.*

13.

[1291.]

Castrum Torozko

C[1]

Quod nobilis vir comes Ehelleus filius Ehellews de Torozko nostram personaliter accedens praesentiam castrum suum haereditarium ——————— Torozko, servata ————— et retenta sibi proprietate et iure dominii eiusdem castri de libera sua voluntate dedit, donavit et contulit vicinis suis, Siculis de Kezd et per eos eorundem successoribus de iuxta Aranias, donec iidem Siculi vel eorum successores iuxta ipsum fluvium Aranias residentiam facient perpetuo possidendum, ita ut si ————— Tartarorum vel alia aliqua potentia ————— alterius cuiuscumque domino regi insurgens in regnum Hungarię intraverit vel ad faciendas vastationes venerit, iidem Siculi vel ipsorum haeredes, donec iuxta

g' lehet idem *hibás olvasata, ld. 13. sz.; h' hiányzik:* Helweg; *i' hiányzik:* argenti; *k' helyesen:* expedire; *l' helyesen:* Helweg; *m'* Ruzmark *A; n'* nonaugesimo *A*

[3] *A dőlt betűvel szedett szöveg és a zárójelbe tett kiegészítések a registrumba részlegesen átírt oklevél eredetijéből: Dl.* 67237 (A) *származnak.*

dictum fluvium Aranias permanserint, ut praedixerunt, causa defensionis capitum et liberorum suorum necnon bonorum eorundem in dictum castrum Twrozko, tanquam in proprium et haereditarium suum castrum omni tempore et hora guerrarum scilicet et pacis cum omnibus bonis suis liberam habebunt intrandi facultatem et in eodem, sicut in castro suo permanendi. Proprietas nihilominus ipsius castri Twrwzko cum pleno iure dominii semper praetacto Ehelleo ------ <Reliqua desunt, quatuor circiter versus desunt.>

14.

[*1291.*]

[fol. . . .] **Medietas terrae Chaka$^{o'}$ in comitatu de Borsod**

Quod domina consorte Pauli comitis dicti Teutonici a parte una et Nicolao filio suo ex Paulo filio Ioannis de genere Myskolts -------- genito praesentialiter$^{p'}$ coram nobis constitutus ex altera, idem Nicolaus medietatem totalis terrae Chaka$^{o'}$ nominatę iuxta fluvium Taplucha in comitatu de Borsod existentis, ut idem dixit, cum omnibus utilitatibus [suis et pertinentiis]$^{q'}$ sub eisdem antiquis metis, signis seu terminis, quibus eam habuit seu possedit, dedit et irrevocabiliter [tradidit]$^{q'}$ dictae dominę matri suę pro dote et rebus paraphernalibus suis sibi debitis ab ipso Nicolao filio suo possidendam iure perpetuo et per ipsam suis successoribus genitis vel etiam si quas procreabit ex Paulo comite, nunc vitrico suo praenotato. In cuius rei <etc.>

15.

[*1291.*]

Erdewarka, Zakalus, Iuan

Quod comes Paulus dictus Teutonicus personaliter coram nobis comparendo in quibusdam terris suis, videlicet in Erdewarka iuxta fluvium Genges, in Mezewarka iuxta villam Hewes, item in Zakalws iuxta Ticiam, item in Iwan iuxta villam Hewes, ut idem dixit de Novo Castro existentibus,$^{r'}$ ut unum filiorum suorum, Nicolaum filium dominę consortis suę similiter personaliter astantem, quem eadem domina ex Paulo filio Ioannis de genere Miskolc, priore marito suo genuit, et ut unum filiorum suorum in qualibet praedictarum terrarum ad habendam aequalem portionem et iure perpetuo in filios filiorum possidendam et habendam. In cuius rei <etc.>

16.

[*1291.*]

Terra Moruch in districtu Doboka.

Quod Sumbur et Paulo filiis Petri de genere Sumbur personaliter coram nobis constitutus [!] idem Paulus, tam pro parte sua, quam pro parte Alexandri fratris sui venditione medietatis terrae ipsorum Mauruch vocatae, in districtu de Doboka existentis per ipsum Sumbur factę primum pro duodecim marcis Iacobo et Ioanni filiis Merani ac Alberto filio Myko necnon ipsorum successoribus, item decursu temporis similiter venditioni alterius seu residuę medietatis praetactę terrae Mouruch per eundem Sumbur factę pro quindecim marcis Iacobo et Ioanni antedictis eorumque successoribus ac particulatim in prioribus privilegialibus litteris nostris exinde confectis manifeste colligitur, et sic

o' helyesen: Chaba; *p' helyesen:* personaliter; *q'* ------ C^1; *r' hiányos másolat, állítmány kimaradt*

venditioni totalis memoratę terrae Mauruch factae et habitae, in universo pro viginti et septem marcis per praedictum Sumbur plene acceptis consensum et assensum exhibuit. Item iidem Sumbur et Paulus saepedicti. assumpserunt se expedituros propriis laboribus et expensis Iacobum et Ioannem praedictos ab omni quam contra eos ratione ipsius terrae Mowruch processu temporis per quempiam oriri contingere actiones, $^{s'}$-et specialiter ab inquietatione Alexandri fratris ipsorum praenotati. In cuius <etc.>-$^{s'}$

17.

1252/[1291.]

Zonchal.

Quod Blasius filius comitis Herbordi in nostri praesentia personaliter comparendo exhibuit privilegium suum petens a nobis cum instantia renovari, quod quoddam privilegium antiquo sigillo nostro ante combustionem ecclesiae nostrę seu perditionem ipsius antiqui sigilli nostri sigillatum continebat hunc tenorem universum:

Capitulum ecclesie Beati Michaelis Transylvanię$^{t'}$ omnibus praesentes litteras inspecturis salutem in vero Salvatore. Ad universorum notitiam volumus pervenire, quod accedentes ad nostram praesentiam filii Martini comitis, videlicet Balad, Martinus$^{u'}$ et Thomas protestati coram nobis sunt viva voce quod de consensu cognatorum suorum medietatem haereditariae terrae ipsorum quę vocatur Zonchel, quę integraliter continebat et sustentab[at] tempore prosperitatis tres villas quę habebant ecclesiam ipsorum in honorem Sancti Martini quę sita est inter duos fluvios Kykullu, ubi et ipsi duo fluvii simul diffunduntur, vendissent pro quinque marcis argenti et fini Herbordo comiti et fratri eiusdem Laurentio perpetuo possidendam certis metis assignatam. Et$^{v'}$ aliquando successu temporis haec venditio et emptio terrae possit in irritum revocari et quod praenotati emptores dictae terrae et ipsorum haeredes haeredumque successores in perpetuum possint possidere, in testimonium praesentes concessimus litteras sigilli nostri munimine roboratas. Anno gratie M^{o} CC$^{ow'}$ quinquagesimo secundo.

Nos igitur ad petitionem et instantiam praetacti Blasii memorati privilegium de verbo ad verbum, ut praemissum est <etc.>

18.

D [fol.]42. *1317. június 27/július 8.*

Lapad[4]

[Capitulum ecclesie] Beati Mychaelis archangeli Transsilvane omnibus Christi fidelibus presentem [notitiam] inspecturis salutem in omnium Salvatore. Quoniam gesta temporum simul cum temporibus elabuntur [gestisque] mortalium memoria obumbrata oblivio plerumque novercatur, provida ratio adinvenit [scriptis] perhempniter permansuris facta stabilire que divinitatem$^{x'}$ expetunt et inmutabilem firmitatem postulant et requirunt. Proinde ad universorum notitiam, tam presentium, quam futurorum harum s[eri]e vollumus pervenire, quod constitutis coram nobis discretis viris Petro custode et Martino decano, canonicis ecclesie Budensis pro se ac discretis viris Chama preposito et capitulo eiusdem ecclesie Budensis ab una parte cum litteris procuratoriis, quarum tenor est:

s'–s' In cuius etc. et specialiter – praenotati C^{1}; *t' helyesen:* Transsilvane; *u'* Mariinus C^{1}; *v' hiányzik:* ne; *w'* M° CCC° *utolsó* C *betűjele kipontozva* C^{1}; *x' helyesen:* diurnitatem

[4] *Homályosan kivehető cím 15. századi írással; a fol. 43. alján a hozzá tartozó regeszta 18. századi írással:* Literae venditionales et concambiales super portione in possessione Lapáth et comitatu Albensi et Damyán in comitatu Nagyujvár habitis inter ecclesiam Budensem et Petrum Buken de genere Damyán et per cum Benedictum archidiaconum de Ozd, item Iohannem et Iwan filios eiusdem Petri confectae 1317. C. Albensis, Nagyújvár.

Nos magister C(hama) prepositus et capitulum ecclesie Beati Petri de Veteri Buda significamus omnibus quibus expedit per presentes, quod cum nos propter evidentem necessitatem et [.....] ruinam parietum ecclesie nostre Beati Petri quandam possessionem nostram Lapath vocatam in partibus Transsilvanis, in comitatu Albensis Iule existentem nobili viro magistro Petro filio Buken et discreto viro magistro Benedicto archidiacono de Ozd de ecclesia Transsilvana, fratri eiusdem, et filiis eiusdem magistri Petri in concambium cuiusdam possessionis eorundem Damyan vocate, in comitatu Nogwywar situate, adiuncto huiusmodi concambio contractu venditionis pro sexaginta marcis fini argenti ponderis Transsilvani et nobis per eosdem emptores solutura [!] tradidissemus et vendidissemus, et super concambio et venditione tali ad maiorem certitudinem et robur eisdem [emptor]ibus, ut solitum est privilegium ecclesie Transsilvane facere, emanari et concedere fe[cissemus] et statuissemus, discretos viros Petrum custodem et Martinum decanum, socios nostros ad hoc transmittentes fecimus et facimus, ordinavimus et ordinamus necnon constituimus [nostros] procuratores seu sindicos, dantes eisdem et concedentes memorate pecunie potestatem in parte vel in toto in specie tamen fini argenti ab ipsis emptoribus recipiendi pro nobis et dicti capituli beati Mychaelis archangeli Transsilvane super [contractu] seu con[cam]bio 'et' venditione sibi annexa huiusmodi an[no]tato facere emanari et predictam possessionem Lapath eisdem magistris Petro et Benedicto ac nepotibus eiusdem, habita predicta pecunia cum omni plenitudine sui iuris eos remi[t]tere[mus] perpetuo statuendi et omnino [.....] et legitimi procuratores et sindici facere constituerunt, vel que de iure et temporis oportunitate se offerente fide [.....] promittentes nos pro rato et firmo quicquid per eosdem procuratores et sindicos nostros in facto contractus concambii et venditionis [predicte] possessionis nostre legitime actum et ordinatum fuerit habituros. Datum in festo beati regis Ladislai confessoris, anno Domini M° CCC° decimo septimo.[5]

Et nobili viro magistro Petro filio Buken de genere Damyan pro se et Iohanne ac Iwan et aliis filiis suis ac pro discreto viro magistro Benedicto archidiacono de Ozd, fratre suo, concanonico nostro ex altera; iidem Petrus custos et Martinus decanus confessi sunt oraculo vive vocis, quod cum monasterium Beati Petri y' apostolorum [de Bud]a ex frequenti et casuali incendio dissolutum in [.....] omnino [.....a]ltaria de eodem [cum mir]abilibus reliquiis sanctorum [.....] omnino corruto, nec locus pateat ubi in eodem divina officia possent exe[rceri] ecclesiaque et capitulum eiusdem proprie facultates ad aliqualem reformationem monasterii et altariorum predictorum non suppetant aliunde, habito diligenti [consul]tato ex conniventia totius universitatis predicti capituli quandam terram [seu possessionem] ipsius monasterii, a tempore [de quo] memoria non existit, donatam et co[ncessam], Lapath vocatam in comitatu Albensis Iule Transsilvane existentem, a parte meridionali ville Stephani filii Sampsonis Bece vocate, a parte occidentali ville Scentkeral et nobilium de eadem, a parte septemtrionali terre [Ba]gow, fili[orum] [....] de Chumburd et aliorum, a parte [vero orientali] villarum seu pred[iorum] Haperthon, Azunnepe, et Fugud vocatarum et vicinam [.....] // cum omnibus utilitatibus suis, terris arabilibus, silvis, fenetis ac aliis pertinentiis eiusdem universis dederunt, tradiderunt et contulerunt predicto magistro Petro filio Buken de genere Damyan, et per eum magistro Benedicto archidiacono de Ozd prelibato et Iohanni ac Ivan filiis eiusdem magistri Petri ac aliis germanis eorundem pretactis perpetuo et inrevocabiliter possidendam, tenendam et ha[bendam] heredum in heredes, in concambium seu permutationem terre ipsorum hereditarie, Damyan vocate in comitatu Nogwywar existentis, in vicinitate terre magistri Petri filii Cumpoldy Wrs nominate adiacentem, quas terras meatus cuiusdam rivuli Gyungius dicti interscindit, a parte vero meridionali terris seu possessionibus filiorum Zaheus et aliorum, a parte occidentali terre quorundam nobilium Hoyoholm vocate, a parte autem aquilonis possessioni nobilium de Vosyan existentis, quam idem magister Petrus suo et fratri *(!)* sui predicti, et filiorum suorum nomine similiter cum omnibus utilitatibus suis et pertinentiis universis dedit, tradidit et contulit in concambium premisse terre Lapath similiter perpetuo possidendam ecclesie Budensi prenotate; sed quia terra ecclesie predicte maioris valoris esse censebatur, idem magister Petrus superaddit sexaginta marcas fini argenti in restaurationem dicti monasterii plenarie persolvendo, omne ius dominii terre predicte

y' kimaradt: et Pauli
[5] *1317. június 27.*

ecclesie in eundem magistrum Petrum et filios eiusdem transferentes, dantes eisdem de ipsa terra per se tenendi, legandi, vendendi vel quovismodo alienandi liberam facultatem in vita pariter et in morte, assumpmentes nichilominus eundem magistrum Petrum ab omnibus inpetitoribus ratione premisse terre instrumentis et litteris predicte ecclesie, prout opportunum fuerit, liberare atque defensare. Idem etiam magister Petrus in predicta terra sua in concambium ecclesie Budensi tradita nullo iure seu dominio sibi et suis heredibus reservato, dominium eiusdem in ius perpetuum ecclesie Budensis contulit pleno iure, assumpmendo ecclesiam Budensem ab omnibus pretextu ipsius terre Damyan molestare volentibus expedire suis propriis laboribus et expensis. In cuius rei memoriam, perpetuamque firmitatem presentes concessimus litteras sigilli nostri munimine roboratas. Datum in quindenis festi Nativitatis Sancti Iohannis baptiste, anno Domini M° CCC° decimo septimo.[6] Andrea preposito, Santo cantore, Vincentio custode, Adriano archidiacono de Kyzd, decano ecclesie nostre existentibus.

Istud registrum factum est tempore Vincentii custodis anno Domini M° CCC° decimo octavo.[7]

19.

E (fol.) 43.

1318. május 21.

Super Boncznyrese in comitatu de Doboka[8]

Item eodem anno. Quod constitutis coram nobis Blasio et Iohanne filiis Dominici filii Iure[a''] de Bonchnirese pro se et Petro germano ipsorum ab una parte, et Iacobo filio Chama de Sancto Egidio pro comite Nicolao dicto Voos filio Emuch, castellano de Chychou proximo suo ex altera; iidem Blasius et Iohannes filii Dominici confessi sunt oraculo vive vocis quartam partem trium partium dicte terre seu possessionis Bonchnyrese nominate in comitatu de Doboka existentis, eosdem Blasium, Iohannem et Petrum, filios Dominici contingentium cum sessione ex parte occasus solis, a parte terre Bozyas vocate existente, prout eandem sessionem dicte quarte partis a parte Zupalma unus rivulus currens a solis occasu versus orientem in ipsa terra Bonchnyrese dividit et distingit, et cadit in fluvium Monuruspotoka nuncupatum infra cum omnibus utilitatibus ipsam quartam partem trium partium dicte terre Bonchnyrese contingentibus absque terra Bozyas nuncupata et sine duobus locis molendinorum, pisscina et absque fructibus pomeriorum eorundem in ipsa terra Bonchnyrese existentibus dedisse sine preiudicio iuris alieni et vendidisse prefato comiti Nicolao dicto Voos proximo suo, tam ratione proximitatis, quam pro sumpma pecunie viginti duarum marcarum plene habitarum et perceptarum per eosdem Blasium, Iohannem et Petrum, sicut iidem Blasius et Iohannes nomine suo, et nomine dicti Petri fratris sui sunt confessi, iure perpetuo et inrevocabiliter possidendam, tenendam pacifice et habendam. Assumpmentes[b''] insuper iidem Blasius et Iohannes nomine suo et nomine Petri fratris ipsorum supradicti ab omnibus processu temporum ipsum comitem Nicolaum et suos heredes ratione prefate quarte partis trium partium dicte terre Bonchnyrese ipsi comiti Nicolao vendite seu donate inpetere, inquietare vel inpedire volentibus per omnia expedire propriis laboribus et expensis, et in pacifica possessione prefate particule terre Bonchnyrese eundem indefesse conservare. In cuius rei testimonium et robur perpetuum ad instantiam et petitionem partium litteras nostras presentes concessimus sigilli nostri munimine roboratas. Datum in dominica Cantate, anno Domini M° CCC° decimo octavo. Andrea preposito, Santo cantore, Wincentio custode,[c''] Nicolao archidiacono de Torda, decano ecclesie nostre existentibus.

a'' ufe *később kézzel rátrva E; b''* p *későbbi kéz által áthúzva E; c''* Adriano archidiacono *áthúzva E*

[6] *1317. július 8.*

[7] *A lap aljára gótikus textuális írással írt szöveg.*

[8] *15. századi cím; a bal margón regeszta 18. századi írással:* Blasius et Iohannes de Boncznyres Nicolao Wass 4-tam partem possessionis Boncznyires vendiderunt 1318.

20.

1318. május 31.

Manumissio[9]

Item eodem anno, anno Domini M° CCC° decimo octavo. Quod constitutus coram nobis Mychael filius Nicolai filii Herbordi nobilis de Reud pro se et Ladizlao germano suo confessus est oraculo vive vocis quandam ancillam suam hereditariam Sebe vocatam cum Gregorio filio suo iuniore, acceptis decem marcis ab eadem pro redemptione sua, de consensu et assensu dicti Lad*izlai* fratris sui parique voluntate cum eodem manumisisse et auree perpetueque donasse libertati, ita ut ubicunque locorum eadem Sebe mulier et Gregorius filius suus et eorum heredes manere vellent, sicut ceteri liberi homines per omnia liberam haberent commorandi facultatem. Assummens et obligans se insuper idem Mychael nomine suo et nomine Lad*izlai* fratris sui ab omnibus consanguineis suis et cognatis processu temporum eandem Sebe mulierem et Gregorium filium suum vel heredes suos in sua libertate // inpetere, inquietare vel inpedire volentibus per omnia expedire propriis laboribus et expensis, et in eorum libertate indefesse conservare. In cuius manumissionis testimonium et robur perpetuum ad instantiam et petitionem dicti Mychaelis presentes concessimus sigilli nostri munimine roboratas. Datum in vigilia Ascensionis Domini, anno eiusdem supradicto. Andrea preposito, Santo cantore, Vincentio custode, Nicolao archidiacono de Torda, decano ecclesie nostre existentibus.

21.

1318. június 3.

[------- Simon]telke[10]

Item eodem anno, anno Domini M° CCC° decimo octavo. Quod constitutis coram nobis magistro Andrea filio Nicolai de Gumbas, serviente magistri Ellei filii quondam magistri Moys pro eodem magistro Elleo domino suo et Iohanne germano Demetrii, serviente magistri Moys fratris sui pro ipso magistro Moys similiter domino suo cum Mychaele parvulo decenni, filio quondam magistri Andree de Sarpotok, filio sororis ipsorum Ellei et Moys magistrorum pro se et Iohanne fratre suo *com*parente ab una parte, et comite Iohanne filio Hennyngi cive de Bystricia ex altera; iidem magister Andreas et Iohannes vice et nomine dictorum Ellei et Moys magistrorum, dominorum suorum, tutorum dictorum Iohannis et Mychaelis filiorum sororis eorum, confessi sunt oraculo vive vocis: prefatum magistrum Andream sororium ipsorum diu adhuc vivente quandam terram suam Symonteluke vocatam iuxta terram Bodaht nuncupatam existentem,*d''* circa fluvium Bodaht adiacentem cum omnibus utilitatibus suis, scilicet terris arabilibus, pratis, aquis et usu silve dicte Ipona dedisse et donasse dicto comiti Iohanni filio Hennyngi et per eum suis heredibus heredumque suorum successoribus pro fidelibus et meritoriis servitiis*e''* eiusdem comitis Iohannis dicto magistro Andree inpensis iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam pacifice et habendam, et facta confessione dictorum magistri Andree et Iohannis vice et nomine dictorum Ellei et Moys magistrorum dominorum suorum super donatione dicte terre Symonteluke ipsi comiti Iohanni per ipsum magistrum Andream facta, ut superius est expressum, ipse Mychael parvulus filius prefati magistri Andree, nomine suo et nomine Iohannis fratris sui confessus est prefatam terram suam Symunteluke nominatam cum omnibus utilitatibus eiusdem supradictis de consensu et assensu pretactorum Ellei et Moys magistrorum, fratrum suorum et tutorum eorundem dedisse et donasse sepefato comiti Iohanni pro fidelibus

d'' existemtem *E*; *e''* sui *áthúzva* E

[9] mm. *rövidítés újabb kézzel; az oklevélszöveg 4 vonallal áthúzva. A lap alján 18. századi regeszta:* Manumissio mulieris Sebe vocatae et filii sui Gregorii 1318.

[10] *15. századi cím; eleje kikopott, Alsó lapszélen 18. századi regeszta:* Andreas filius Nicolai de Gombás terram suam Simontelke vocatam comiti Iohanni filio Henningi pro servitiis dedit.

servitiis suis dicto magistro Andree patri suo inpensis iure [....]e[f''] ini filios filiorum eiusdem possidendam pacifice et habendam, dona[tionem] in predicta terra Symonteluke per ipsum magistrum Andream patrem suum [eo viven]te ipso comiti Iohanni olim factam confirmando. In cuius rei testimonium [et robu]r perpetuum ad instantiam et petitionem [partium] litteras nostras presentes concessimus sigilli nostri munimine roboratas. Datum tertio die festi [Ascen]sionis Domini, anno eiusdem ut supra. Andrea preposito, Santo cantore, [Vincentio] custode et Nicolao archidiacono[g''] de Torda, decano [ecclesi]e nostre existentibus.

22.

[fol. 44.]

1318. június 12.

Manumissio[11]

Item eodem anno, anno Domini M° CCC° decimo octavo. Quod constitutus coram nobis Nicolaus filius comitis Corardi de Gaald pro se et Petro fratre suo cum magistro Peteu filio comitis Ladizlai, filio patrui sui de eadem confessus est oraculo vive vocis quendam puerum nomine Mychaelem filium ancille sue emptitie, natione Jazonice [!] Elysabeth nominate, a Iohanne marito suo, homine libero procreatum pro remedio anime dicti comitis Corardi patris sui, dicto magistro Peteu consensum prebente coram nobis et assensum manumisisse, prout ipse comes Corardus pater suus in extremis suis dictum Mychaelem pro salute anime sue eisdem Nicolao et Petro filii [!] suis consentientibus, sicut dictus Nicolaus est confessus, manumisit et auree perpetueque donavit libertati, ita ut ubicunque locorum idem Mychael[h''] cum suis heredibus manere vellet, sicut ceteri liberi homines per omnia liberam haberet [!] commorandi facultatem. Assummens et obligavit se idem Nicolaus nomine suo et nomine Petri fratris sui prelibati ab omnibus consanguineis suis et cognatis processu temporum ipsum Mychaelem et heredes suos in sua libertate inpetere, inquietare vel inpedire volentibus per omnia expedire propriis laboribus et expensis, et eundem Mychaelem et heredes suos 'in sua libertate' indefesse[i''] conservare. In cuius manumissionis etc. Datum secundo die festivitatis Pentecostes, anno[k''] Domini supradicto. Andrea preposito, Santo cantore, Wincentio custode, Nicolao archidiacono de Torda, decano ecclesie nostre existentibus.

23.

1318. június 26.

Petermesterfalwa[12]

Item eodem anno, anno Domini M° CCC° decimo octavo. Quod constitutis coram nobis Iohanne filio magistri Petri dicti Kethkezeu ab una parte et Elya filio Petri de Chan ex altera; idem Johannes confessus est eundem Elyam, specialis dilectionis affectu precedente, in suum cognatum et proximum elegisse, tradendo eidem Elye filiam suam nomine Katherinam in uxorem et in signum tam specialis dilectionis[l''] contracte proximitatis ipse Iohannes confessus est oraculo vive vocis tertiam partem possessionis sue Peturmesturfolua nominate iuxta fluvium Kukullu Minorem adiacentis, ac tertiam partem molendini sui in fluvio Kukullu, et tertiam partem vinee sue in eadem possessione sua existentium cum omnibus utilitatibus dictam tertiam partem possessionis, molendini et vinee suarum contingentibus ac curiam seu domum suam, in qua idem Iohannes nunc residet, dedisse et donasse dicto Elye genero suo cum ipsa Katherina filia sua, uxore[m''] dicti[n''] Elye iure perpetuo et inrevocabiliter possidendam, tenendam pacifice et habendam. Obligans se insuper idem Iohannes ab omnibus

f'' perpetuo *hiányzó kifejezés; g''* ardiacono *E; h''* Mychaelem-*ből javítva E; i'' tévesen kétszer írva; k''* d *betű törölve E; l''* quam *hiányzó szó; m''* uxorem *E; n''* dicte-*ből javítva E*

[11] *Cím elmaradt vagy rövidítése kikopott; az oklevélszöveg 5 vonallal áthúzva.*

[12] *15. századi cím.*

processu temporum ipsum Elyam vel heredes suos ratione dicte tertie partis possessionis Peturmesturfolua vocate ac molendini et vinee inpetere vel inquietare volentibus per omnia expedire propriis laboribus et expensis, et in pacifica possessione dicte tertie partis prefate terre, molendini et vinee eundem Elyam indefesse conservare, hoc adiecto quod si eandem Katherinam filiam suam, uxorem ipsius Elye divino iudicio interveniente sine herede decedere contingeret, extunc dicta tertia pars prefate terre seu possessionis, molendini et vinee ipsi Elye donatarum ad ipsum Iohannem et heredes suos reverteretur ipso facto. In cuius rei testimonium et robur perpetuum ad instantiam et petitionem partium litteras nostras presentes concessimus sigilli nostri munimine roboratas. Datum tertio die festi Nativitatis Sancti Iohannis baptiste, anno Domini supradicto. Andrea preposito, Santo cantore, Vincentio custode, Nicolao archidiacono de Torda, decano ecclesie nostre existentibus.

24.

1318. július 12/13.

Chestwe[13] quarta filialis[14]

Item eodem anno, anno Domini M° CCC° decimo octavo. Quod magister Paulus gener Zubuzlo nobilis de Chestue ad nostram accedens presentiam exhibuit nobis patentes litteras discreti viri magistri Benedicti archidiaconi de Tylegd, venerabilis patris fratris Benedicti, Dei gratia episcopi Transsilvani vicarii generalis super quarta trium filiarum ipsius Zubuzlo, Elene videlicet sororis ipsius magistri Pauli, Anga et Katherine vocatarum confectas, petens nos cum instantia procuratorio nomine earundem dominarum, ut tenorem ipsarum litterarum ad cautelam transcribi faceremus et sigillo nostro communiri. Quarum quidem litterarum tenor talis est:

Nos magister Benedictus archidiaconus de Tylegd, venerabilis patris et domini fratris Benedicti Dei gratia episcopi Transsilvani vicarius generalis presentium per tenorem significamus quibus expedit universis quod cum magister Paulus gener Zubuzlo de Chestue procurator trium filiarum ipsius Zubuzlo, Elene videlicet, consortis ipsius magistri Pauli, Anga et Katherine procuratorio nomine quartam filialem predictis dominabus de possessionibus patris earum iure nature debitam[o''] coram nobis in iudicio a Nicolao dicto Tumpa et Nicolao filio Iohannis cum fratribus suis et a Iacobo filio Beke petivisset, et ipsa causa diutius fuisset ventilata, tandem per amicabiles compositores coram nobis personaliter partes astantes in talem concordiam se confessi sunt devenisse et devenerunt coram nobis, ut per quatuor[p''] omnium possessionum sue portionum ipsius Zubuzlo, a predictis suis consanguineis ipsum contingentium, portionem integram quam idem Zubuzlo in villa seu terra[q''] Chestve vocata, eorum hereditaria habuit vel habuisse dignosscitur vel hereditarie habere debet, quam sextam partem esse totius illius terre partes sunt confesse, cum omnibus utilitatibus et pertinentiis suis, terris arabilibus, pratis, silvis, aquis, piscinis, nemoribus et aliis predicte domine acciperent, et eis dederunt et assignaverunt iure perpetuo et inrevocabiliter, earumque heredibus, heredumque suorum successoribus possidendam tenendam et habendam. Assumpmentes predicti nobiles, quod nunquam ipsi vel eorum heredes predictas dominas vel earum heredes in predicta portione inquietarent, sed semper pacifice possiderent. Unde nos audita et accepta concordia supradicta predictam portionem terre Chestue auctoritate iudiciaria sedentes pro tribunali adiudicavimus predictis dominabus[r''] et earum heredibus heredumque suarum successoribus possidendam, tenendam et habendam. In cuius rei testimonium, perpetuamque firmitatem presentes concessimus[s''] litteras sigilli nostri munimine roboratas. Datum Albe, quarto die octavarum Nativitatis Virginis gloriose, anno Domini [t'']-ut supra-[t''].[15]

o'' debeta*m E; p'' helyesen:* pro quarta; *q''* Z *törölve; r''* dominarum *E; s''* concessibus-*ból javítva E; t''* usupra E

[13] *15. századi cím.*

[14] *16. századi hozzátoldás. Felső margón 18. századi regeszta:* Concordia super possessione Cseszwe.

[15] *1318. július 12.*

Nos igitur petitionibus ipsius magistri Pauli iustis et licitis ac legitimis annuentes, quia ipsas litteras *com*perimus integras in carta et sigillo, et non cancellatas, non abrasas, nec in aliqua sui parte vitiatas tenorem[u''] earundem litterarum de verbo ad verbum presentibus inseri fecimus et sigilli nostri munimine roborari. Datum quinto die octavarum Nativitatis Virginis gloriose, anno Domini M° CCC° decimo octavo. Andrea prepósito, Santo cantori, Vincentio custodi [!] et Nicolao archidiacono de Torda, decano ecclesie nostre existentibus.

25.

1318 [július 13 után]

Manumissio[16]

Item eodem anno, 'anno' Domini M° CCC° decimo octavo. Quod constitutus coram nobis Iohannes filius Ezen Syculus de iuxta Aranas de villa Dumburo pro se et Laurentio, Vincentio, Demetrio, Petro, Gregorio et Iwanka filiis suis confessus est oraculo vive vocis quandam ancillam suam nomine Katam, natione Teuthonicam, in captivitate de Teuthonia adductam et filiam suam nomine Margaretam de bona voluntate 'et' consensu filiorum suorum predictorum pro remedio anime sue manumisisse et coram nobis manumisit et auree perpetueque donavit libertati, ita ut ubicunque locorum eadem Kata et Margareta [filia] sua cum suis heredibus, heredumque suorum successoribus manere vellent, sicut ceteri liberi homines per omnia liberam habeant commorandi facultatem. Obligans insuper idem [. . .

26.

1325. szeptember 22.[17]

F (fol. . . . rv)

Capitulum ecclesie Transsilvane omnibus Christi fidelibus presens scriptum inspecturis salutem in salutis largitore. Ne acta mortalium mortalibus[v''] rebus humanis exemtis[w''] evanescant seu vacillent, nec ullo temporum curriculo falsitas possit preiudicare equitati, hominum provida dispositio stabiliverit, ut litterarum testimonio debeant solidari. Proinde ad universorum notitiam, tam presentium quam futurorum, harum serie volumus pervenire, quod constitutis coram nobis Lad*islao*, Mychaele et Beche filiis Geleth nobilibus de Vylagusberk, ab una parte et Dominico filio Andree nobile de Gumbas ex altera, iidem *Ladislaus*, Mychael et Beche filii Geleth confessi sunt oraculo vive vocis, quod quandam possessionem ipsorum hereditariam Sumkerek vocatam in comitatu de Zonuk existente[x''] m, cum omnibus utilitatibus et pertinentiis suis sub hiisdem signis et terminis seu metis antiquis, quibus ipsa possessio possidebatur ab antiquo tam ratione testamenti, quia nobilis vir pater ipsorum Geleth prefatam possessionem in extremis suis ipsis consentientibus (et) presentibus nobili domine Margarete filie sue, sorori ipsorum, et consorti ipsius Dominici, filii[x''] Andree nobilis de Gumbas in testamento duxerat legendam seu legaverat pro sua quarta videlicet quam ex debito iure nature ipsa domina Margareta de possessionibus patris sui prefati Geleth habere debuisset, quam etiam pro quinquaginta marcis fini argenti, quas prefatus Dominicus filius Andree nobilis de Gumbas ipsis Ladislao, Mychaeli et Beche filiis Geleth proximis suis, patre ipsorum Geleth viam universe carnis ingresso, tempore necessitatis ipsorum imminente dederat seu accomodaverat[y''] prefato Dominico filio Andree nobili de Gumbas proximo ipsorum dedissent, donassent[z''] et assignassent et coram nobis sub modo predicto dederunt, donaverunt seu assignaverunt predicto 'Dominico' filio Andree nobili de Gumbas iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam pacifice et habendam, tali conditione interiecta, quod si prefatam nobilem dominam Margaretam[a''] consortem eiusdem Dominici, Domino vocante sine herede masculo decedere contingat, extunc quinquaginta marcis fini argenti prius prefato Dominico filio Andree, nobili de Gumbas, per ipsos filios Geleth plene persolutis (ad) predictos filios Geleth

u'' -rum *végű szó törölve; v''* S *törölve; w''* exemptis *1338-i átiratban; x''* fili *F; y''* acomodaverat *F; z''* donassentt *F; a'''* Maretam *F*

[16] mm *rövidítés újabb kézzel; az oklevélszöveg 3 vonallal áthúzva.*

[17] *A cím nem olvasható; a szöveg kiegészítve az 1338. június 5-i átiratból.*

prefata possessio similiter cum utilitatibus suis et pertinentiis suis, sicut (prius habuerunt), devolvatur possidenda. Obligantes se iidem *Ladislaus, Mychael* et Beche filii Geleth coram nobis prefatam d(ominat et) suos heredes ab omnibus processu temporum ratione dicte possessionis inquietantibus expedire propriis la(boribus) et expensis. In cuius rei (testimonium) perpetuamque firmitatem ad instantiam part(ium) presentes concessimus litteras sigilli nostri munimine roboratas. Datum dominica proxima post festum beati Mathei apostoli (et ev)angeliste, anno Domini millesimo CCC° vicesimo quinto. Nicolao preposito, Santo cantore, Tho(ma custode et) Paulo archidiacono de Vgacha, decano nostro existentibus.

27.

1323. július 5./1325. október 20.

[Manumissio][18]

Capitulum ecclesie Transsilvane omnibus Christi fidelibus presentem paginam inspecturis salutem in salutis la[r]gitore. [· · · · · · ·] omnes homines ab exordio humane procreationis libere nasscebantur et in suo iure primitivo indefess[e conser]vabantur, sed patre mandati ex adverso imminente multi suo iure primitivo exist[ere] defrauda[ntur]. Unde proprio iu[r]i convenit, nec obviat rationi, ut tales in sua iura primitiva redeuntes [· · · · · · · · · · · · ·] se feriantur. Proinde ad universorum notitiam, tam presentium quam futurorum harum [serie vo]lumus [pervenire], quod accedentes ad nostram presentiam discreti viri scilicet Iacobus de Haraztkerek et [· · · [V[· · · · ·] de Karanka ecclesiarum rectores ob remedium animarum suarum, misericordiam pauper-[· · · · · · · ·] cupiendo nomine Neste mulieris manumisisse[b'''], necnon nomine Iohannis, Ladislai, Mychaelis [et Agathe], heredum eiusdem mulieris exibuerunt nobis quasdam litteras super manumissione [· · · · · · · · ·] se[d (?)] predictorum libertate discreti viri Romani sacerdotis de Novo Foro Siculorum condam vice[archidiaconi] de Thylegd et sigillo pendenti eiusdem roboratas nobis humiliter supplicarunt, ut nos ipsarum litterarum tenorem misericorditer pro uberioris seu certioris rei cautela transscribi facere dignaremur et sigillo seu litteris nostris privilegialibus confirmari, cuius tenor talis est.

Nos Romanus plebanus de Novo Foro Siculorum, vicearchidiaconus magistri Benedicti archidiaconi de Thilegd necnon [· de] Sancto Georgio, Abraam de [· · · · · · · · · · ·] de Karanka [· · · · · · · · · · · · · · · · · · · ·] ecclesiarum rectores presentia commendantes significamus // quibus expedit universis, quod comparens coram nobis N. filius Adrian villicus de Foro unacum fratribus suis [· · · · · · · ·] scilicet Blasio, Petro, Pete et Iohanne aneus [?] considerantes quod quia nichil pravis vilissimum esse posset nisi [· · · · · · · ·]arum [· · ·] ob hoc ob remedium animarum parentum suorum et propter remedium sue anime quandam mancipiam suam Nesthe vocatam unacum filiis et filiabus scilicet Iohanne, Mychaele, Ladizlao, Agatha quia precordiales sui sunt filii eiusdem Nicolai, manumiserunt liberati, quod prefata Nesthe cum prenominatis filiis et filiabus ubicumque voluerint se sustentandi, m[an]endi, vel quoquo modo se collocandi liberam semper et securam habeant facultatem. In quorum autem presentibus tales manumissiones facte fuerunt et ordinate in presenti denotantur videlicet coram Mychaele sacerdote, Ernione et Stephano magistris, Andrea fratre Thylegd, M. fratre Elban, Paulo Augnar (!), Egidio filio eiusdem, Paulo arcuparo, Myle, Gerlako magno, Paznano, Paulo filio Veyne, Demetrio magno et aliorum quam plurimorum, in quorum presentibus tales manumissiones fuerunt facte et ordinate, adiectione interponenti, quod nullo unquam temporum successores prescript[arum] prescriptos manumissos audeant vel presumpmant molestare. In huius rei memoriam concessimus nostras litteras n[ostro] sigillo appositas. Datum in Foro prescripto tertia feria proxima post festum apostolorum Petri et Pauli, anno Domini M° CCC° XX tertio.

Nos igitur per petitiones vestrarum inclinanti predictorum tanquam iustas ac legitimas adinventientes nostra diligenti examinationi premittendo ipsas litteras invenimus nec abolitas, non abrasas, non cancellatas, nec viciatas, de verbo ad verbum transcribi fecimus et sigillo nostro pendenti roborari. Datum dominica proxima post festum beati Luce ewangeliste, anno Domini M° CCC XX quinto. Nicolao preposito, Santo cantore, Thoma custode, Paulo archidiacono de Vgacha, decano nostro existentibus.

b''' manumisse *F*

[18] *A cím nem olvasható, a szöveg több vonallal áthúzva.*